

Ο ΜΟΣΚΩΒ-ΣΕΛΗΜ

Γ.Μ. Βιζυηνός

Ο Μοσκώβ-Σελήμ

Ήθελα να μη σε είχα συναντήσει επί της οδού μου· ήθελα να μη σε είχα γνωρίσει εν τω βίω μου! Επότισας και συ αρκετήν την ψυχήν μου πικρίαν, αγαθέ, παράδοξε Τούρκε, ως εάν μη ήρκουν αυτή αι θλίψεις, τας οποίας καθ' εκάστην τη προξενούσιν αι τύχαι των ομοεθνών μου!

Αλλ' ό, τι έγινεν. η αλγεινή, η κάτισχνος μορφή σου, με το βαθύ και μελαγχολικόν εκείνο βλέμμα ταραττει τον ύπνον μου, πτοεί την μοναξιά μου. Η κλαυθμηρά και τρέμουσα φωνή σου ηχεί παραπονουμένη εις τα ωτά μου. Πρέπει να γράψω την ιστορίαν σου.

Δεν αμφιβάλλω, ότι οι φανατικοί της φυλής σου θα βλασφημήσωσι την μνήμην ενός "πιστού", διότι ήνοιξε τα άδυτα της καρδιάς αυτού προ των βεβήλων οφθαλμών ενός απίστου. Φοβούμαι μήπως οι φανατικοί της ιδικής μου φυλής ονειδίσωσιν ένα Έλληνα συγγραφέα, διότι δεν απέκρυψε την αρετή σου, ή δεν υποκατέστησεν εν τη αφηγήσει σου ένα χριστιανικόν ήρωα. Αλλά μη σε μέλη. Δεν θα αφαιρεθεί τι από την αξίαν σου, διότι ενεπιστεύθης εις εμέ τας περιπετείας της ζωής σου· και δεν θα με τύψη ποτέ η συνείδησις, διότι, ως απλούς χρονογράφος, εξετίμησα εν σοι ουχί τον άσπονδον εχθρόν του Έθνους μου, αλλ' απλώς τον άνθρωπον. Διά τούτο μη σε μέλη. Θα γράψω την ιστορίαν σου.

*

* *

Είχε παρέλθει σχεδόν το θέρος· και ήτο προς εσπέραν. Μετά δεκάωρον ιπασίαν, δι' αυχηρών ως επί το πολύ χωρίων, εφθάσαμεν εις την έδραν της υποδιοικήσεως Β. εν τη ανατολική Θράκη. Επί της υψηλής ακροπόλεως διεκρίνομεν ήδη τους μελανούς όγκους καταπεπτωκότων βυζαντινών πύργων,

και υπερθεν των ερυθροσκεπών οικοδομημάτων υψούντο ευθυτενείς οι δυο τρεις της πολίχνης μιναρέδες, περίλευκοι υπό του λαμπρού φωτός ηρέμα δύνοντος ηλίου. Δεν είχομεν να διανύσωμεν ειμή ολίγα μόνον χιλιόμετρα όπως φθάσωμεν εις το κατέναντι ημών τέρμα του ταξειδίου εκείνου, και έπρεπε να ποτίσωμεν τους ίππους, διά να χωνεύσουν, κατά το λέγειν των εντοπίων, το νερόν, πριν φθάσουν εις τον σταύλον.

- Εδώ θα ποτίσωμεν; Ηρώτησα τον συνοδεύοντά με, ότε διέκρινα προ ημών μικρόν παραρρέοντα ρύακα.

- Όχι, θα ποτίσωμεν εις την "Καινάρτζα", λιγάκι πάρα πέρα. Δεν είναι όλως διόλου πάνω στον δρόμον μας, μα ύστερα από τόσον κόπον αξίζει να γνωρίσης την Καινάρτζαν. Είναι αθάνατο νερό. Ξεβουρβουλά από μέσ' από τον βράχο.

Μετά μικρόν εξεκλίναμεν της οδού και διά σειράς λοφίσκων κατά το πλείστον συσκίων, ανεξαιρέτως όμως γραφικών, εφθάσαμεν εις το μέρος όπερ ο συνοδός μου επέμενε να γνωρίσω.

Αληθώς η "Καινάρτζα" είναι τερπνότερον θέαμα πηγής, οφείλουσα το τουρκικόν αυτής όνομα εις το ότι αναβλύζουσα παρέχει το θέαμα σφοδρώς κοχλάζοντας λέβητος. Τα χιονόψυχρά της ύδατα τόσον διαυγή, όσον ηδύνατο να είναι υγροί αδάμαντες, αναθρόσκουσι φωσφορίζοντα εκ του βάθους λευκοτάτου τιτανώδους βραχώματος, μετά θελκτικού μυστηριώδους ψιθύρου πυκνά και γοργά και ακάματα, ως εάν ήσαν κύματα μαγικών ζωοφόρων υποχθονίων πνευμάτων, τα οποία, Πότνια μήτηρ, η Γη μετ' αεννάου στοργής εκπέμπει από των κόλπων αυτής, με την εντολήν να περιχυθώσι και αναπτύξωσιν εν τη ευρεία πεδιάδι τόσα και τόσα φυτά και ανθύλλια λιποψυχούντα υπό τα ολέθρια τοξεύματα του θερινού ηλίου.

Και έθαλλε λοιπόν εκεί κατά μήκος του γλαυκού και λάλου ρείθρου εκτενής χλοερά όασις, ομαλόν αποτελούσα χωριογράφημα, εν ω εξέχουσι παρά τα ύδατα βαθυπράσινοι "βρούλοι" και πάπυροι, αγαπητόν ενδιαίτημα της "καλλιπτέρυγος παρθένου" και τόσων άλλων ποικιλομόρφων εντόμων και

χρυσασαλλίδων. Βραχύκορμοι και πυκνόκλαδοι αγριοϊτέαι, καθ' ομάδας εγειρόμενοι εδώ και εκεί, παρείχον, ως φαίνεται, εσπερινόν καταφύγιον εις σμήνος τρυγόνων. Η εσπερινή αύρα έφερε μέχρις ημών τους γλυκείς ερωτικούς αυτών στόνους, εν ω αρπακτικός ιέραξ, υψηλά επί ξηρού κλάδου κεραυνοπλήκτου τινός πλατάνου ιδρυμένος, παρεμόνευε τους φαιδρούς, τους λιγυφθόγγους κορυδαλλούς σκορπίζοντας το τελευταίον της ημέρας εκείνης άσμα, αφανείς εις τα ύψη των αιθέρων.

Οι περί την όασιν εκείνην απέραντοι αγροί είχαν αποδώσει πλέον τους θησαυρούς αυτών εις τα αλώνια των πέριξ χωρίων εκ της πολίχνης Β. και επομένως η εξοχή, εφ' όσον εξικνείτο η όρασις, εφαινετο έρημος κ' εγκαταλελειμένη. Μόνον οι αυλοί των ποιμένων ηκούοντο μακρόθεν, οδηγούντων τα ποιμνιά των εις τας μάνδρας, διά το εσπερινόν άλμεγμα.

Ο καύσων της ημέρας υπήρξεν υπερβολικός και επειδή τα από των βορεινών κλιτύων εκπηγάζοντα ύδατα αποτελματούνται κατά το ανατολικόν βάθος του απεράντου τούτου λεκανοπεδίου, η συνήθως εγειρομένη κατά τε την πρωίαν και την εσπέραν ομίχλη ήρχισε να καλύπτει τας γυμνάς προς τον ορίζοντα εκτάσεις, συγχέουσα προς το μέρος τούτο τον ουρανό μετά της γης.

Ότε πιών και νιφθείς από της δροσοβόλου πηγής επλάνησα τα βλέμματά μου επί της χωριογραφίας ταύτης, ενόμισα ότι μετετέθην αίφνης εις τινα μικράν όασιν των στεππών της μεσημβρινής Ρωσσίας. Οικίσκος τις μακράν από της πηγής επί λοφίσκου πεπηγμένος και μόλις διακρινόμενος όπισθεν του πυκνού φυλλώματος δύο υψικόρμων φηγών, συνέτεινε θαυμασίως προς επαύξησιν της στιγμιαίας εκείνης αυταπάτης. Ο οικίσκος ούτος, ξυλόπηκτος μάλλον ή ξυλόπλεκτος καθ' άπαντα αυτού τα μέρη, ήτο προφανής απομίμησις των πενιχρών κατοικιών, τας οποίας οι ρώσοι χωρικοί ονομάζουσι "Ιόμπα".

Των τοιούτων οικίσκων και η καπνοδόχη ακόμη είναι πεπηγμένη εξ ακατεργάστων τεμαχίων ξύλου και επειδή καθ' εκείνην την στιγμήν λευκός αραιός καπνός ανερχόχάτο εξ' αυτής περιελισσόμενος περί τα φυλλώματα των δέντρων:

- Ποίος κατοικεί εδώ; ηρώτησα τον εντόπιον συνοδόν μου.
- Ο Μοσκόβ - Σελήμ, απήντησεν αδιαφόρως εκείνος.
- Θα είναι κανείς Ρώσος που έμεινεν εδώ μετά τον τελευταίον πόλεμον;
- Το εναντίον. Είναι Τούρκος εντόπιος. Τον πήγαν στην Ρωσσία αιχμάλωτο, και δεν μας έκαμε την χάρι να μη γυρίσει πίσου· Είναι εφτάψυχος άνθρωπος!

- Πώς είναι εφτάψυχος;
- Να χτυπιέται τώρα κ' εικοσιπέντε χρόνια μέσ' στους πολέμους και κόρακας δεν τον ευρίσκει.

- Και τι κάμνει εδώ τώρα;
- Περιποιείται αυτόν τον μικρόν κήπον και πουλεί τα οπωρικά του· έχει και μιαν αγελάδα και όρνιθες. 'Επειτα κάμνει και τον φετζή· ψήνει τσάι. Είναι τρελλός άνθρωπος.

- Πώς είναι τρελλός, είπον εγώ, αφού ζη τόσον γνωστικά!
- Ναι, είπεν εκείνος. Δεν ακούς πως τον λένουν Μοσκόβ - Σελήμ; 'Εχει μανία με τους Ρούσσους. Οι Τούρκοι στην αρχή δοκίμασαν να τον εβγάλουν από τη μέση, τον επήραν για προδότη. 'Υστερα όμως το κατάλαβαν πως τάχει κομμάτι χαμένα και τον άφηκαν. Αυτός δεν θέλει να τους ιδή· φυλάγει νάρθουν οι Ρούσσοι, λέγει, και τίποτε άλλο. Οι Τούρκοι πάλι έρχονται εδώ και τρώγουν και πίνουν και διασκεδάζουν μ' αυτόν και τον περιπαίζουν.

Και πριν ή τελειώση την φράσιν του, - Νάτος! ανεφώνησε. Να ο Μοσκόβ - Σελήμ, που σε λέγω. Σε είδε με το 'καλπάκι' και με τα ποδήματα - χωρίς άλλο σε πήρε διά Ρούσσον. Δεν ηξεύρεις πώς φυλάγει να έλθουν οι Ρούσσοι και πόσο τον πειράζουν δι' αυτό και τον περιπαίζουν.

Υψηλός, ευθυτενής ανήρ εφάνη τω όντι χωρών προς ημάς στερρώ τω βήματι από του οικισμού εκείνου. Εφάινετο πολύ πλέον ή μεσήλιξ. Τα μακρά αυτού σκέλη, με όλην την στεγνότητα του εδάφους, ήσαν βυθισμένα μέχρι των μηρών εντός υψηλών στρατιωτικών υποδημάτων, εξ εκείνων τα οποία οι κοζάκοι κατά δεκάδας χιλιάδων επώλησαν εις τους εντοπίους, καθ' ας ημέρας

απήρον από της Θράκης. Ηγάπων άρα γε τον τόπον τόσον πολύ, ώστε, αφού δεν επετρέπετο πλέον εις τους πόδας των να πατώσι τα ιερά εκείνα χώματα τόσον, ώστε προετίμησαν να επιστρέψωσιν εκ Τουρκίας μ' ελεφροτέρους πόδας και βαρύτερον βαλάντιον; Δεν ηξεύρω. Το βέβαιον είναι μόνον, ότι τα υποδήματα του Μοσκώβ - Σελήμ δεν ηδύναντο πλέον να χρησιμεύσωσιν ως αντιπρόσωποι ρωσικών ποδών επί θρακικού εδάφους. Τόσον ήσαν τετριμμένοι οι πάτοι αυτών, ώστε τα πέλματα του Μοσκώβ - Σελήμ αντικατέστησαν ήδη προ πολλού το ρωσικόν δέρμα.

Προς αντίθεσιν, έφερεν ο Τούρκος ερυθροτάτην περί την οσφύν ζώνην, ης αι αναρίθμητοι πτυχαί, ως αλλεπάλληλα σπάργανα, εκάλυπτον παραμορφούσαι το άνω αυτού σώμα από του υπογαστρίου μέχρις άνωθεν των μαστών. Τούτο καθίστα το παράστημα του Μοσκώβ - Σελήμ τόσω μάλλον κωμικόν, καθ' όσον το ιμάτιον, όπερ έφερεν αμέσως επί της ζώνης και του υποκαμίσου, ήτο προφανώς παλαιός στρατιωτικός επενδύτης φέρων ακόμη δύο τρία επιμελώς εστιλβωμένα ρωσικά κομβία, και σώζων τα ίχνη των αποτετριμμένων σειριτίων του περιλαιμίου και των χεριδών. Εις επίμετρον έφερεν ο Μοσκώβ - Σελήμ επί της κεφαλής υψηλόν φέσιον Τούρκου στρατιωτικού, άνευ θυσάνου όμως, και περιδεδεμένον περί τους κροτάφους διά λεπτού πρασίνου μανδηλίου. Παραδοξοτέρα στολή δεν ηδύνατο να γίνη, ούτε δι' αυτούς τους μωράς νεωτεριστικάς αξιώσεις έχοντας εντοπίους.

- Dobro - doide, Bratuska! ανεφώνησεν ο Τούρκος πλησιάζων μετά προφανούς ταραχής. Τουτέστι: καλώς ήρθες, αδελφέ! Καθ' ην δε στιγμήν εγώ τω απέδιδον τον χαιρετισμόν κατά τον τουρκικόν τρόπον, συγκλείσας εκείνος τα σκέλη, και αναλαβών αρειμάνιον παράστημα, αντεχαιρέτησεν ως Ρώσος στρατιώτης.

- Τι κάμνεις; τω είπον εγώ. Καλά είσαι; καλά;

- Κακά και ψυχρά, απήντησεν εκείνος. Δόξα τω Θεώ!

Λαβών δε την χείρα μου εντός της οστεώδους παλάμης του έσεισεν αυτήν ισχυρώς και μετά περιπαθείας. Είτα κύψας προς το ους μου, ηρώτησε χαμηλοφώνως και μετά τρυφεράς, ως εννόησα, οικειότητας:

- Μοσκώβ; Μοσκώβ;

Ητένισα προς αυτόν μετ' απορίας. Εκείνος όμως, κλείσας τον έτερον οφθαλμόν, ένευσεν εμφαντικώς, ως εάν ήθελε να είπη: 'Έννοια σου! και αν συ δεν το ομολογής ενώπιον αυτού του τρίτου, εγώ όμως το αισθάνομαι πως είσαι Ρώσος, και πολύ ευχαριστούμαι διά τούτο.

- 'Όχι Μοσκώβ! απήντησα εγώ τότε στεναχωρημένος. 'Όχι Μοσκώβ! Χριστιάν, Ρουμ.

Το υψηλόν του Μοσκώβ - Σελήμ ανάστημα, διαψευσθέντος ήδη σκληρώς εν τη προσδοκία, συνεκάθησεν ήδη καθ' όλους τους αρμούς του, ώστε ο άνθρωπος έγινε απ' εκείνης της στιγμής κατά μίαν σπιθαμήν τουλάχιστον βραχύτερος.

Ο Μοσκώβ - Σελήμ θα ήτο πλέον η πενηκοντούτης, εφείνετο όμως ένεκεν του παραστήματος και της μαύρης αυτού κόμης πολύ νεώτερος. Ισχυρότατος ως προς το λοιπόν σώμα, είχε καλώς ανεπτυγμένην κεφαλήν, κανονικώς εξέχον μέτωπον, και μόνον αι σάρκες του προσώπου του εφείνοντο ωχρότεραι και χαλαρότεραι ή κατά φύσιν. Θα έλεγε τις ότι μόλις ανέρρωσεν από μακράς νόσου. Η τρομώδης και άτονος αυτού φωνή και το βαθύ μελαγχολικόν βλέμμα εποίουν αντίθεσιν προς το ανδρικόν αυτού παράστημα. Συμπαθέστατοι ήσαν προ πάντων οι μεγάλοι αυτού οφθαλμοί, στεφανούμενοι υπό κανονικώς καμπύλων και λίαν πυκνών οφρύων.

Είναι παράδοξον πώς πρόσωπά τινα, άγνωστα ημίν τέως, ημπορούν να μας συναρπάσουν ενίοτε κατά την πρώτην αυτών εμφάνισιν, χωρίς να γνωρίζωμεν τον λόγον να μας απασχολούσιν εσωτερικώς, χωρίς να γνωρίζωμεν διά ποίαν αιτίαν, διά ποίον σκοπόν. Τιοούτον τι μοι συνέβη ως προς την εμφάνισιν του Μοσκώβ - Σελήμ.

Συνήρπασε την συμπάθειάν μου, το ενδιαφέρον μου, ούτως ειπείν, εξ εφόδου, με όλην την κωμικότητα της στολής του. Ενώ ο συνοδός μου περιήγε τους ίππους από του χαλινού, όπως αναπνεύσωσιν ολίγον από του δρόμου πριν πίωσιν, προσεπάθησα να μάθω παρά του Σελήμ εάν η πενία ή άλλος τις λόγος τον έκαμε να κατοική εκεί και να είναι, ως είπεν αυτός, 'κακά και ψυχρά'. Εκείνος όμως αποφυγών να εξηγηθή, μετ' επιτηδειότητος, με προσεκάλεσε να πάρω ένα καφέ και με ηρώτησε πόθεν έρχομαι, και τι γνωρίζω περί νέας τινός καθόδου των Ρώσων εις την Τουρκίαν. Και τον μεν καφέν προετίμησα να τον ροφήσω εκεί παρά τα αναβλύζοντα της Καϊνάρτζας νάματα, περί δε Ρώσων, όπως με ηρώτησε, δεν ήξευρ' αληθώς τι ν' απαντήσω, ευχάριστον διά τον φιλοξενούντα.

Παράκαμψα λοιπόν τον σκόπελον όπως και επετέθην τώρα πάλιν κατ' αυτού διά παντοίων ερωτήσεων. Εις πάσας απήντησε διά βραχυλογίας ούτω προσφυούς, ώστε αντί να κορέση, επέτεινεν έτι μάλλον την περιέργειαν να μάθω τα κατά τον άνθρωπον τούτον. Μίαν μόνον εσχημάτισ' αληθώς πεποίθησιν περί αυτού, ότι η αλλοπρόσαλλος ενδυμασία του ουδέν έχει κοινόν προς τον κόσμον των ιδεών του. Το υπό του συνοδού μου ρηθέν, ότι ήτο τρελλός άνθρωπος ο Μοσκώβ - Σελήμ, μοι εφάνη επί τέλους ως ύβρις εναντίον εμού του ιδίου. Ο άνθρωπος εν μόνον είχε παράδοξον, ότι εξετίμα τινά πράγματα κατ' απροσδόκητον τρόπον.

- Εγύρισες πολύν κόσμον; με είπεν ότε ητοιμάσθην να ιππέυσω' επήγες εις την Ρουσσίαν;

- Εις την Ρουσσίαν μόνο όχι, τω απήντησα παίζων.

- Ε! τότε λοιπόν πούποτε δεν επήγες. Γι' αυτό δα εγύρισες κι όλα τα μέρη κ' ήλθες πίσω. Πάνε μια εις την Ρουσσία και θα ιδής πως δεν θα σε κάμη καρδιά να την αφήσης.

- Πώς έτσι; τον ηρώτησα μειδιών.

- Τώρα δεν μπορούμε να κουβεντιάσουμε, είπε εκείνος. Εποτίσατε τ' άλογα, και δεν κάνει να στέκουν· πρέπει να καθαλικεύσετε και να σφίξετε κομμάτι τα 'ζυγκιά' για να χωνέψουν τα ζώα το νερό τους.

Ιππεύσαμεν, εκεντήσαμεν τους ίππους, και μέχρι του καταλύματος ημών, δεν αντηλλάξαμεν λέξιν μετά του συνοδού μου. Ο Τούρκος ενησχόλει την φαντασίαν μου. Εν τη πολίχνη Β. ήθελον να διατρίψω ολίγον καιρόν χάριν αναψυχής και αναπαύσεως από εργασιών, αίτινες από τινος είχαν ενασχολήσει τόσω πολύ το πνεύμα μου, ώστε ούτε ύπνον ήσυχον δεν μ' επέτρεπον. Γινώσκοντες τούτο οι φιλοξενούντες με, απεσύρθησαν ευθύς μετά το δείπνον, υπό την ευλογοφανή πρόφασιν, ότι, κεκοπιακώς εκ της μακράς ιππασίας, είχαν ανάγκην αναπαύσεως. Και δεν ηπατώντο μεν ως προς τούτο, αλλά τις θα το πιστεύση; Ακριβώς την νύχτα, καθ' ην ήλπιζον να κοιμηθώ χορταστικά, μετά τοσαύτην κόπωσιν, ακριβώς εκείνην την νύχτα έμελλον να διανύσω όλως διόλου άυπνος!

Η εμφάνισις του Τούρκου παρά την Καϊνάρτζαν με την αλλόκοτον αυτού ενδυμασίαν, με τον ρωσικόν οικισμόν του, τόσω ασήμαντος, τόσο γελοία, εάν θέλετε, εις πάσαν άλλην περίστασιν, κατώρθωσεν εκείνην τη νύχτα, να κατακυριεύση την φαντασίαν μου, εις τοιούτον βαθμόν, ώστε άκων και μη βουλόμενος εμέτρων τα μακράς της νυκτός ώρας, παντοίας σχηματίζων υποθέσεις και εξάγων συμπεράσματα περί του συμπαθούς, του μελαγχολικού και συγχρόνως παραδόξως ανδρικού εκείνου χαρακτήρος. Τρελλός δεν είναι βέβαια, έλεγον κατ' εμαυτόν. Ούτε είναι δυστυχές τι πλάσμα παρά τω οποίω η παραφροσύνη προμηνύεται ήδη εν τη μονομανία του φιλορωσισμού. Αληθώς μια μυστηριώδης σκιά διά των ρεμβών, των μελαγχολικών αυτού βλεμμάτων προδιδόμενη, φαίνεται κατέχουσα τον εσωτερικόν αυτού βίον.

Αλλά πόσον αίθρια είναι η συνομιλία του! πόσον αξιοπρεπής η στάσις του! Ενώπιον της ανδρικής συμπεριφοράς του, λησμονεί κανείς το γελοίον της 'αρλεκινικής' ενδυμασίας και παραβλέπει την φιλορρωσικην αδυναμίαν του. Ομοιάζει προς υπερήφανον έλαφον ήτις, αν και φέρη το δέρμα σπαραγμένον

υπό των κυνηγετικών κυνών, αν και φέρη το θανατηφόρον τραύμα εις τα πλευρά, κρατεί όμως ακόμα υψηλά την κεφαλήν εν τω εσχάτω κρυσφυγέτω.

Αλλά τι έχει λοιπόν αυτός ο παράξενος Τούρκος, και μου επήρε τον ύπνον, και μου εχάλασε την ησυχίαν;

Αγανακτών δε κυρίως κατ' εμού αυτού μάλλον ή κατά του Τούρκου ηγέρθην της κλίνης όρθρου βαθέως, και διασκεύασας τας της ενδυμασίας μου αμοφητεί και όπως, έλαβον την προς Καϊνάρτζαν άγουσαν.

'Ότε έφθασα παρά την πηγήν, διέκρινα τον Μοσκώβ - Σελήμ σαρώνοντα το προαύλιον της ιδιορρύθμου του κατοικίας. Νομίζω ότι και εκείνος με διέκρινεν εν τω λυκόφωτι ιστάμενον παρά την πηγήν, αλλά ούτε εξενίσθη διά την πρόωρον εμφάνισίν μου, ούτε ιδιαίτεραν τινά σπουδήν έδειξε ταύτην την φοράν να με πλησιάση. Η αυγή επορφύρου ήδη τον ορίζοντα, η αύρα και η δρόσος της πρωίας διασκέδασαν το βάρος της κεφαλής μου. 'Επιον εκ της πηγής και ανεζωογονήθην. Διευνθείς έπειτα βραδέως προς τον οικίσκον του Τούρκου εχαιρέτησα αυτόν φιλοφρόνως, και:

- 'Εμαθα ότι ψήνεις καλό τσάι "κατά ρωσσικόν τρόπον", τω είπον, και ήλθα να το δοκιμάσω. Είμαι πολύ φίλος του τσαϊού, όταν ψήνεται "κατά ρωσσικόν τρόπον".

Αφού οι άλλοι τον πειράζουν διά τον φιλορωσσισμόν του, είπα κατ' εμαυτόν, ας αρχίσω και εγώ εντεύθεν να ιδώ που θα καταντήσωμε.

Ο Τούρκος ωρθώθη αξιοπρεπώς μόλις διά της χειρός αποδούς τον ασπασμόν μου, προσηλώσας δε τους μεγάλους αυτού οφθαλμούς, πλήρεις θλίψεως και απορίας επί του προσώπου μου:

- Βάι, ανεφώνησε. Τι σ' έκαμαν οι Ρούσσοι και δεν τους αρέσεις; 'Αμποτε να είχαμε κομμάτι ρούσσικο τσάι, να πης και συ, να πιω κ' εγώ! Ορίστε κάθισε.

Παρακύψας δ' εγώ διά της ανοικτής θύρας του οικίσκου, - Βλέπω, τω είπον, έχεις ένα Σαμοβάρ φαίνεται πως ετελείωσε το τσάι σου.

- Μη ρωτάς! είπε. Δεν είχα ποτέ, που να τελείωση. Το Σαμοβάρ που βλέπεις, το παράγγειλα εγώ και το έκαμαν εδώ όπως ημπορούσαν. Το τσάι που

βράζω μέσα, δεν είναι διά σένα. Το βράζω μόνον έτσι διά παρηγοριά, όταν συλλογιούμαι. Μ' αρέσει σαν κάθουμαι μονάχος να ακούω το νερό να μουρμουρίζει· δεν πιστεύεις;

Και εισελθών εξήγαγε κασσιτέρινον κυτίον, όπως μοι δείξη το περιεχόμενον. Ευάρεστος οσμή θύμου, ηδυόσμου, ελελιφάσκου, και άλλων εγχώριων ιαματικών ανθέων και φυτών προσέβαλε την όσφρησίν μου.

- Κατά το Σαμοβάρ και το τείον, τω είπον.

Αληθώς δε το διά τεμαχίων παλαιού τενεκέ ακόμψως και αμαθώς συγκεκολλημένον εκείνο αγγείον, ωμοίαζε το ρωσσικόν Σαμοβάρ, όσον ο Σελήμ τους Ρώσους στρατιώτας. Και όταν ο Σελήμ αυτός - είπον κατ' εμαυτόν - μοσκοβίζη όσον και το τείον του, ουδείς κίνδυνος μη εκρωσσισθή επί τέλους η Τουρκία.

- Ορίστε, στον Θεό σου, κάθισε, επανέλαβεν ο Σελήμ. Θα σε ψήσω έναν καλόν καφέ, σου έχω και δροσερούς καρπούς μαζευμένους, και γάλα. Θαρρείς με το είπεν ο οδηγός μου πως θα έλθης να κουβεντιάσουμε. Κάθισε εδώ σ' αυτό το σκαμνί. Βλέπεις αυτό το λειβάδι εκεί κάτω, σκεπασμένο με την καταχινιά; Να, έτσι είναι μερικοί τόποι στη Ρουσσία!

Ο Σελήμ, εν τω μεταξύ λόγων, απεκρέμασεν από του χαμηλού προστεγάσματος της οικίας καλαθίσκον πλήρη ωρίμων καρπών και παρέθηκεν αυτόν προ εμού επί μικρού σκίμποδος. Είτα εισήλθε να ψήση τον καφέ και φέρη το γάλα. Οι κορυδαλλοί ημιλλώντο προς αλλήλους βαθμηδόν αναρριχώμενοι εις την ευώδη ατμόσφαιραν. Ο φλοίσβος των κοχλαζόντων της πηγής κυματίων έφθανεν εύηχος μέχρις εμού· επί των κλάδων της φηγού, το μόνον υπολειφθέν από της πρωινής βοσκής του τρυγόνιον εγόγγυζε διά την μοναξίαν του. Ιλαρόν φως από της Ανατολής εχρύσιζε τας κορυφάς των προς τα αριστερά λόφων και εχύνετο επί των αφυπνιζομένων ρείθρων, ως πρωινόν μειδίαμα επί των χειλέων καλλιμόρφου παρθένου. Πώς ήτο δυνατόν ν' απατηθώ επί τοσούτον χθες το εσπέρας! Τι κοινόν έχει η ιμερόεν λαλούσα, η θερμή και μυροβόλος αυτή σκηνογραφία, προς τα βωβάς και ξηράς και στυγνάς των

βορεινών κλιμάτων εικόνας; Αληθές ότι εις το απώτατον βάθος του προ εμού θεάματος, στρώμα λευκοτάτης ομίχλης εξηπλούτο ακόμη επί των βαλτωδών πεδίων. Αλλά μήπως το λευκάζον εκείνο στρώμα δεν είναι το αέριον του Τιθωνού λέχος, από του οποίου προ μικρού ανέστη η ροδάκτυλος Ηώς; Μετ' ολίγας στιγμάς θεραπαινίδες της θεάς ταύτης, αι αύραι, αναραπάζουσι τ' αραχνοϋφή του λινά και τρίχαπτα επί των πτερύγων αυτών, και το στρώμα δεν επιπροσθεί πλέον της απλήστου των μεσημβρινών λαών οράσεως. 'Εσχον ποτέ παρόμοια θεάματα αι σκυθρωπαϊ, αι ανήλιοι χώραι της Σκυθίας;

- 'Εμαθα πως ήσουν εις την Ρωσσίαν αιχμάλωτος, είπον εις τον Σελήμ επανερχόμενον μετά του καφέ και του γάλακτος. Ο Θεός να μη σε ξαναδώση τέτοιο δυστύχημα.

- 'Απαγε της βλασφημίας σου! ανέκραξεν ο Τούρκος έκπληκτος, και μικρού δειν άφηκε να του πέσουν οι "τζισβέδες" από των χειρών του. Εάν επιθυμείς το καλόν μου, ευχήσου με αιχμάλωτον εις την Ρουσσία!

- Δεν ημπορώ να σε εννοήσω! είπον εγώ εκπεπληγμένος.

- Σε φαίνεται παράξενον, είπεν εκείνος, διότι δεν γνωρίζεις την ιστορίαν μου. 'Ετσι φαίνεται παράξενον και εις τους άλλους, αν και δεν τους το είπα φανερά και ξάστερα. Εσένα σε το είπα. Ας είναι. Αν αγαπάς το καλό μου, ευχήσου με αιχμάλωτον εις την Ρουσσία.

Ο Σελήμ εκάθησε χαμαί επί του κατωφλίου της στενής θύρας του οικίσκου του, και ετάνυσε τα μακρά του σκέλη προς εμέ με την χαρακτηρίζουσαν τους ομοεθνείς του αδιαφορίαν περί τα τοιαύτα, ούτως ώστε ηδυνάμην να βλέπω τα πέλματα των ποδών αυτού προκύπτοντα διά των τετριμμένων υποδημάτων του. Το άνω σώμα του κατείχε πλέον ή τα δύο τρίτα του ύψους της θύρας. Το σκοτεινόν του οικίσκου εσωτερικόν εχρησίμευεν ως βάθος, εφ' ου εξείχεν έτι μάλλον η ποικίλη και παράξενος ενδυμασία του Τούρκου, και η ωχρότης του προσώπου του. Τότε πρώτον παρετήρησα κυρίως την έκφρασιν των οφθαλμών του εκ του πλησίον. Ποτέ δεν είδον οφθαλμούς τόσω βαθέος και τόσω εκφραστικώς αντανακλώντας άόριστόν τινα θλιβεράν

της ψυχής διάθεσιν, την οποίαν οι άνθρωποι συνήθως ονομάζομεν "πένθος της καρδίας". Όταν ο Σελήμ ενόησεν, ότι εγώ, ροφών εν τω μεταξύ τον καφέν μου, εμελέτων εταστικώς το βέμμα του, εχαμήλωσε τους οφθαλμούς και εμειδίασε μελαγχολικώς.

- Εγώ, είπε, έπαθα κάτι τι από την ευγενεία σου - μεγάλο θαύμα!

- Ας είναι "χαϊρι", του είπον κατά το ιδίωμα των Τούρκων.

- "Ινσαλλάχ" είναι χαϊρι, απήντησεν εκείνος, και προσέθηκε μετά τινα σιγήν:

- Εκτύπησε η καρδιά μου, σαν σε είδα χθες το βράδυ· σ' ενόμισα Ρούσσον. Μη ρωτάς πώς μ' εφάνηκε. Σαν είδα πως δεν ήθελες να είσαι Ρούσσος, παράξενο πράγμα, είπα, τόσω καλός άνθρωπος και να μην είσαι Ρούσσος. Εβιάζεσο να φύγης· κ' εγώ θαρρείς εβιαζόμουν περισσότερο. Και όμως, σαν έφυγες και ύστερα, με ήλθ' ένα παράπονο, γιατί δεν μπόρεσα να σε κρατήσω· με ήλθε μια επιθυμία να σε ιδώ, να σε μιλήσω - μεγάλο θαύμα!

Μόλις εδιάβηκες με τ' άλογο, κ' έπεσα καταπόδι σου, σαν το λαγωνικό. Μα εντροπιάσθηκα να σε φωνάξω· και συ, πού να γυρίσης να ιδής οπίσω! Ας είναι δα!

Εις το χωριό ερώτησα και έμαθα ποιος είσαι. Θεός να δώση χαϊρι! είπα. Γι' αυτό με έσυρεν ο αέρας του κατόπιν του. Αν είναι λοιπόν έτσι, είπα μέσα μου, αυτός θα ξαναέλθη στην Καϊνάρτζα. Δεν γίνεται αλλοιώτικα. Και ήμουν τόσον βέβαιος ότι θα ξανάλθης, ώστε σήμερα που σε είδα δεν μ' εφάνηκε καθόλου παράξενο.

- Ήτον μία συννενόησις των ψυχών μας, τω είπον. Κ' εγώ δεν ημπόρεσα να ησυχάσω πριν επανέλθω να σε ιδω.

- Αλήθεια; ανεφώνησεν ο Σελήμ μετά παιδικής χαράς. Καλά λοιπόν το λέγουν πως δυο άνθρωποι μπορεί να είναι τόσο ξένοι μεταξύ τους, και όμως οι ψυχές τους να είν' αδέλφια!

Και χαμηλώσας ολίγον την φωνήν ο Σελήμ απήγγειλε μετά θρησκευτικής ευλαβείας τα του Πέρσου ποιητού:

Από της γης τα σκότη άτυχη ψυχή
τον ουρανό κυττάζει
μιαν άλλη ψυχή βλέπει στ' άστρα ευτυχή,
που την γλυκοματιάζει -
Το ξεύρουν μεταξύ των: είναι συγγενείς,
μα τους χωρίζει Ειμαρμένη απηνής!

- Εσύ είσαι διαβασμένος άνθρωπος, εξηκολούθησεν είτα ο Σελήμ
αναλαβών το πρότερον ύφος. Για πες μου, στον Θεό σου! Δεν είν' αλήθεια πως
και οι πέτρες, που είναι στον κόσμο, αν εύρισκαν κανένα να πουν τα "ντέρτια"
τους, θα ήσαν ελαφρότερες;

- Πολύ αλήθεια! είπον εγώ, αποσβολωμένος πως εκ του τρόπου, καθ' όν
ο Σελήμ εσκέπτετο. Πολύ αλήθεια!

- Αυτό, είπεν ο Σελήμ, το φαντάζομαι, γιατί νοιώθω την καρδιά μου να
γίνεται ολοένα και βαρύτερη από τα ντέρτια μου, τόσο που καμμιά φορά μου
φαίνεται πως έγινε πια πέτρα. 'Άλλον από αυτό το κρύο το νερό, που
ξερβουβουλά από τον άψυχο τον βράχο, δεν έχω ποιον να εμπιστευθώ τον
πόνον μου.

Μα και αυτό καμμιά φορά θαρρείς δεν θέλει να μ' ακούση, και μιλεί
μονάχο του περισσότερο από εμένα, το φλύαρο, και ώστε να γυρίσω να το ιδώ,
περνά και φεύγει.

- Αν μπορώ ν' ακούσω εγώ τα ντέρτια σου, Σελήμ - Αγά, τω είπον,
υπόσχομαι να μείνω εδωνά ακίνητος, αμίλητος. Τι κρυφό πόνο έχεις στην
καρδιά σου;

- Δεν έχω κανένα κρυφό να σε διηγηθώ, με είπε τότε, ή κανένα "ντέρτι"
που δεν ημπορούσαν ν' ακούσουν κι άλλοι. Μα για τους άλλους ο Μοσκώβ -
Σελήμ είναι άνθρωπος σχεδόν τρελλός. Τι θέλεις να τους πω; Πώς θέλεις να με
καταλάβουν; Γι' αυτό σαν άκουσα διά την ευγενεία σου, επήρε αναπνοή το
στήθος μου. Τέτοιος άνθρωπος, είπα μέσα μου, θα είναι καλός καθώς και οι

Ρούσσοι. Σ' αυτόν αν πης τον πόνο σου, είναι σαν να τον είπες εις όλο τον κόσμο. Έτσι δεν ημπορεί κανείς να με κατηγορήσει πλέον διά δειλόν, διά προδότην. Διότι όπως σε το χάραξα προτύτερα, έτσι έχω απόφασι και να το κάνω. 'Αμα πατήσουν το ποδάρι τους άλλη μια οι Ρούσσοι στην Τουρκία, εγώ θα πάγω με το μέρος τους· θα γίνω σύμμαχος τους· θα πάγω εις τον τόπο τους και δε θα έλθω πίσου. Έχω δίκιο; έχω άδικο; Θα το καταλάβης όταν ακούσης την ιστορία μου.

Ενταύθα πρέπει να ομολογήσω ότι ηδίκησα τον Σελήμ έστω και κατά διάνοιαν. Διότι ναι μεν να προβλέψω το αίτιον της θλίψεώς του δεν ηδυνάμην ουδ' οπωσούν. Αλλκ' ο τρόπος δι' ου εισήρχετο εις το προκείμενον, συνεδέετο τόσω προφανώς προς την αποδιδομένην αυτώ μόνιμον ιδέαν του φιλορωσισμού, ώστ' εφοβήθην προς στιγμήν μη περιέπεσα εις την παγίδα εξύπνου τινός μονομανούς και κατεδίκασα εμαυτόν ν' ακούσω πράγματα ανάξια προσοχής σπουδαιοτέρας. Εσκέφθην όμως πάλιν εν ακαρεί, ότι ο λαλών προς εμέ ήτο Τούρκος· ανήκε δηλαδή εις το Έθνος εκείνο, του οποίου ιδιαίτατον χαρακτηριστικόν είναι η βαθεία περιφρόνησις παντός ό, τι δεν συμφωνεί προς την θρησκείαν και τας παραδόσεις αυτού, η μετά τυφλού φανατισμού προσήλωσις εις εκείνας προς πάντων τας προλήψεις, ων αντικείμενον είναι η θεραπεία της εθνικής φιλαυτίας και φιλοτιμίας, και προ πάντων η μετά στωικής απαθείας αποδοχή των της ψυχής περιπετειών εν τε τοις εθνικοίς και τοις ιδιωτικοίς πράγμασι. Και θα ήτο λοιπόν υπό πλείστας επόψεις ενδιαφέρον να γνωρίση τις οποίοι λόγοι έκαμαν τον Σελήμ να αρνηθή, ν' αποβάλη τον εθνικόν αυτού χαρακτήρα.

Ο Σελήμ, αφού επί τινα ώραν έμεινε συλλογισμένος, ως εάν προσεπάθει να συγκεντρώση τας δυνάμεις του, εχαμήλωσεν αιδημόνως τους οφθαλμούς και ήρχισε να διηγείται μετά φωνής ασθενούς και παλλομένης, ούτως ως εάν εξήρχετο από χαλασμένου μουσικού οργάνου:

- Εγεννήθην από Μπέηδες και είχα πλουσίαν οικογενείαν. Είχα ακόμη δυο αδελφούς ομομητρίους. Επειδή δε ήμην ο τελευταίος, και αδελφήν δεν

είχομεν, η μητέρα μας η συγχωρεμένη, όχι μόνον δεν ήθελε να με εβγάλη από το "χαρέμι", αλλά και μ' εστόλιζεν ως να ήμουν κόρη. 'Ηθελε βλέπεις η καϋμένη να γελά τον εαυτόν της και [να] παρηγορή την λύπιν της, διότι δεν είχε κ' εκείνη μίαν θυγατέρα. 'Εγινα δώδεκα χρόνων παιδί και ακόμη είχα μακρυά μαλλιά, "κηνιασμένα" νύχια, βαμμένα μάγουλα, κ' εφορούσα κοριτσίστικα φορέματα. Η μητέρα μ' εκαμάρωνε - Θεός συγχωρέσοι την! - τόσο περισσότερο, όσο φανερώτερον ήτο, ότι μόνον εγώ την ωμοιάζα καθ' όλα. Εγώ, ενόσω ήμην μικρός, υπέφερα να με ζωγραφίζουν και να με στολίζουν ωςάν κούκλα. Ενόσω όμως εμεγάλωνα, επερίσσευε και η αηδία μου διά τα χαϊδεύματα των γυναικών. Αυτό προξενούσε μεγάλην θλίψιν εις την καλήν μου την μητέρα, διότι το έβλεπεν η καϋμένη πως ήμουν ανυπόμονος, πως δεν έβλεπα την ώρα να πετάξω έξω από τα χέρια της. Τον πατέρα μας τον έβλεπα πολύ σπανίως ήταν υπερήφανος, αυστηρός άνθρωπος και δεν ωμιλούσε πολύ εις το χαρέμι. Εμένα ποτέ δεν μ' επήρεν εις την ποδιάν του να με χαϊδέυση· θαρρείς πως μ' εσυχαινόνταν όταν μ' έβλεπε με μακρυά μαλλιά και κοριτσίσια ρούχα. Ποτέ δεν μ' εχάρισε τίποτα, και πάντοτε με ωνόμαζε με εμπαιχτικά παρονόματα. 'Ηταν όμως και παλληκαράς άνθρωπος αγαπούσε πολύ τα άλογα και τα όπλα και επερίπαιζε τα γυναικίστικα πράγματα. Εγώ μέσα τον ελάτρευα κ' επιθυμούσα να γίνω σαν εκείνον, ωπλισμένος καβαλάρης, τόσο θερμότερα, όσο περισσότερο επέμεναν να με κρατούν εις το χαρέμι!

- Το βλέπω πως δεν μ' αγαπάς εμένα, με είπεν η μητέρα μου μίαν ημέραν, ενώ εχαίδευε τα μαλλιά μου. Καϋμένο παιδί! Δεν το ξεύρεις πως ο πατέρας έχει τώρα και άλλην γυναίκα, πως εμάς δεν θέλει πια να μας γνωρίζει! Αν πας κ' εσύ μαζί του, εγώ θ' αποθάνω! Το ξεύρεις; - Μα έχει και εύμορφο "άτι" ο πατέρας, είπα εγώ τότε, ωςάν παιδί, έχει και χρυσά πιστόλια εις την μέση, γι' αυτό έχει και άλλην γυναίκα. - Καλά, είπεν η μητέρα μου, ύστερα αφού εσκέφθη πολλήν ώρα λυπημένη. Το μπαϊράμι δεν είναι μακρυά αρνί μου. Αν θέλεις να μ' αγαπάς όσον σ' αγαπώ εγώ, και πιστόλια θα σε αγοράσω τότε και ό, τι άλλο θελήσης. Δος με μόνον την υπόσχεσί σου πως δεν θα γένης και συ αδιάφορος σαν τ' άλλα

σου τ' αδέρφια. - Καθώς είπα, θα ήμην έως δώδεκα χρόνων παιδί, και θαρρώ πως άλλο από το γάλα που μ' εβύζαξε, τίποτα δεν ημπόρεσε να με αφομοιώση τόσον εις την μητέρα μου, όσον η υπόσχεσις ότι θα μ' εβγάλη τα κοριτσίστικα και [θα] με φορέση πιστόλια. Αγάπην - αγάπην ησθανόμην δι' αυτήν άπειρον και μόνον δι' αυτήν την αγάπην της εστάθη δυνατόν να με έχουν τόσον καιρόν μεταμορφωμένον και φυλακισμένον. Από την στιγμήν όμως που με έδωκε να καταλάβω, ότι ο πατέρας την καταφρονεί προς χάριν μιας άλλης, δεν ήξευρα με ποιον τρόπον να της φανερώσω την αγάπην μου όσον το δυνατόν περισσότερο. Ποτέ δεν έφευγα από κοντά της. Ποτέ δεν παρήκουσα τους λόγους της. - 'Όταν με αγαπάς εσύ, έλεγε πολλές φορές η μητέρα μου - Θεός σχωρέσοι την, - δεν αισθάνομαι την περιφρόνησι των άλλων. Ιδέ τ' αδέρφια σου, επήραν από τον πατέρα τους δεν έχουν καρδιά μέσα στα στήθια. Μόνον εσύ ωμοίασες εμένα. Ο Θεός να σε δώση την ευλογία του!

Το μπαϊράμι δεν άργησε να έλθη, κ' εγώ ευρέθηκα έξαφνα παλληκαράκι με το "τιπελίδικό" μου το "φέσι", με πράσινα "τζαμεντάνια" και "ποτούρια", με χρυσοκέντητα "τοζλούκια", και κατά την υπόσχεσιν της μητρός, με δύο μικρά "πιστολάκια" εις το μεταξωτό μου ζωνάρι.

Επήγα να πετάξω από την χαρά μου. Πρώτα πρώτα έτρεξα να αγκαλιασθώ τον πατέρα μου. Τώρα πλέον δεν θα με περιπαίζη. Τώρα θα τον αρέσω. 'Όσην χαρά άλλην τόσοσιν λύπην επήρα, όταν με είδε κ' εξύνισε το αυστηρό του πρόσωπο, και είπε πως δεν ηξεύρω να περπατώ σαν αγόρι!

'Ελεγα άλλοτε με τον νου μου: αν δεν με αγαπά ο πατέρας ίσα με τ' άλλα μου τ' αδέρφια, φταίουν τα κοριτσίστικά μου φορέματα. Επερίμενα λοιπόν να με πάρη με το καλό, τώρα που ενδύθηκα ωσάν εκείνον, που εκαβαλίκευα περήφανος το αλογάκι κ' επήγαινα εις το σχολείο. Τίποτε. Πάντοτε εγώ ήμην ο ανίκανος, ο δειλός, ο συχαμερός. 'Ο, τι και αν έκαμνα, πάντοτε έφταια. 'Ελυωνε η καρδιά μου, όταν έβλεπα πως ο πατέρας με κανένα τρόπον δεν ήθελε να με αγαπήση. Και όχι μόνον αυτό. Εθύμωνε όταν έβλεπε πως ο μεγαλύτερος αδελφός μου δεν άφινε τον μεσιανό να με καοκομεταχειρίζεται.

Το εναντίον, η μητέρα μου που τα εμάθαινε όλα προσπαθούσε να με κρατήσει όσον το δυνατόν περισσότερο καιρόν κοντά της εις το χαρέμι, με την πρόφασιν ότι μ' edίδασκε το μάθημά μου. Ήταν από μεγάλη οικογένεια και ήξευρε γράμματα. Κ' εγώ το ήθελα να είμαι κάποτε μαζί της, διότι το έβλεπα πως ήτο δυστυχής, και ότι είχε πολλήν παρηγοριά όταν είμεθα μαζί, και ημπορούσε να με λέγη πόσες πίκρες την επότιζε η δεύτερη γυναίκα του ανδρός της. Η καρδιά μου έσταζεν αίμα όταν τα άκουα, μα ποτέ δεν απεφάσισα να μαλώσω με κανένα, να υπερασπιθώ την μητέρα μου διά την αδικία που υπέφερε. Διότι η μόνη μου επιθυμία ήτο να μ' αγαπήση ο πατέρας μου. Λοιπόν έκαμνα ό, τι ήξευρα πως τον ευχαριστούσε, και προ πάντων προσπαθούσα να είμαι το ένα με τον μεγάλο μας αδελφό, εις τον οποίον είχε ο γέρος πολλήν αδυναμίαν. Τον έμοιαζεν ως την τρίχα τον πατέρα μας, μα ήταν πολύ μαλακός, πολύ καλόκαρδος νέος. Πολλές φορές τον άκουσα να μ' επαινεί εις τον πατέρα, πολλές φορές προσπάθησε να με βάλη στην καρδιά του - εστάθηκεν αδύνατο. Έγινα δεκαοχτώ χρονών παλληκάρι, ένα γλυκό λόγο δεν άκουσα από τα χείλη του. Εκεί μια μέρα ήλθαν να κληρώσουν στρατιώτας κ' εβγήκεν ο κλήρος του αδελφού μου του μεγάλου.

- Χαίρω, πολύ χαίρω, είπεν ο πατέρας, όταν του εφέραμεν την είδησι. Ο Σερασκέρης είναι κάπως συγγενής μας, και αφού "κισμέτι" σου ήταν να γένης στρατιώτης, θέλω να γένης μαγάλος εις τα σαρτιωτικά. Θα στείλω ένα γράμμα εις τον Σερασκέρη και θα κάμης καθώς σε παραγγείλω.

Ο αδελφός μου έχασε την θωριά του, και καθώς έστεκε με σταυρωμένα χέρια εμπρός του, έτρεμε σαν το φύλλο. Ο πατέρας καθώς είπα, τον αγαπούσε περισσότερο από τους άλλους, μα ήταν αυστηρός, σκληρός άνθρωπος· εκείνο που ήθελε, έπρεπε να γίνη.

- Δεν είναι τίποτε για να φοβηθή κανείς, εξακολούθησε να λέγη ο πατέρας, όσον είναι γραφτό του ν' αποθάνη με το μολύβι θ' αποθάνη. Ακούω έξω βροντά το τουμπελέκι - οι νεοσύλλεκτοι μαζεύονται για να διασκεδάσουν - άιντε, πήγαινε ναυρής τους συντρόφους σου.

Ο ιδρώς έσταζε από το πρόσωπο του αδελφού μου, τα μάτια του ήταν βαθειά σκοτιδιασμένα. Ο πατέρας δεν εγύρισε να τον ιδή. Αν δεν επρόφθανα να βάλω το χέρι μου αποκάτω στην μασχάλη του, να τον κρατήσω, θα έπεφτε λιποθυμισμένος εκεί πέρα. Ο πατέρας εγύρισε το πρόσωπό του από την άλλη μεριά, εσηκώθηκν από το "μεντέρι", και χωρίζνα προσθέση τίποτε, χωρίς να καλονυχτίση, επήγεν εις το χαρέμι. 'Άλλη φορά ποτέ δεν είχε πάγει τόσο ενωρίς εις το χαρέμι.

'Ηταν επάνω - κάτω δειλινό· τα "τουμπελέκια" έρχονται ολονέν κοντήτερα· φωνές ακούονταν: "Πολλά τα έτη του Σουλτάνου"!· βιολιά και λαγούτα ακούσθησαν έξω από την θύραν μας - ήρχονταν να το πάρουν. Ο αδελφός μου εχύθη εις το λαιμό μου, έκρυψε το πρόσωπό του εις τα στήθια μου, και με κάτι κλάμματα που εράγιζαν την καρδιά σου, με μια φωνή βαθειά βαθειά και απελπισμένη: - Δεν πηγαίνω! είπεν. Θα με σκοτώσουν εις τον πόλεμο. Δεν βαστώ να πάγω!

- Μην απελπίζεσαι, του είπα, αφέντη μου· είναι καιρός ακόμη έως ότου να πας· ο πατέρας μπορεί ακόμη να σ' εξαγοράση· και αν δεν το κάμη, εγώ πηγαίνω εις τον τόπο σου. Μη φοβάσαι!

Ο θόρυβος έφθασεν επάνω στην σκάλα· το πράσινο "μπαϊράκι", η σημαία της στρατολογίας, εφάνηκν εμπρός. Οι νεοσύλλεκτοι κατόπιν. Μερικοί ήσαν μεθυσμένοι από κρασί και αφιόνι· μερικοί ήσαν μεθυσμένοι χωρίς να έπιαν τίποτε. 'Όλοι όμως εφάινονταν χαρούμενοι, και ας μην ήσαν καθόλου.

- 'Έλα, αδελφέ Χασάνη, εφώναξεν ο σημαιοφόρος, ένας κοντός και χοντρός κακής διαγωγής άνθρωπος. Η Βασιλεία μας δίδει οχτώ μέρες διορία, να χαρούμε όπως θέλουμε, πριν έμβουμε στ' "ασκέρι". 'Έλα. Και σαν έχης στο μάτι καμμιάν εύμορφη ρωμιά και σαν έχης κανένα από τους γκιαούρηδες "καρίζι" - έλα· να καιρός τώρα να βγάλης το "άχτι" σου. 'Ό, τι κι αν κάνη κανείς τώρα, όλα σχωρεμένα.

Ο καϋμένος αδελφός μου! έμοιαζε τον πατέρα μου στην όψη, σκληρός και άγριος απ' έξω, και κανένας δεν πίστευε πόσο μαλακός, πόσο ήμερος ήταν στην καρδιά. Και ήρχονται να τον πάρουν αρχηγό τους διά δαρμούς και σκοτωμούς, διά κλεψιές και μπερμπατιές που ελογάριαζαν να κάμουν!

Τα βιολιά έπαιζαν κάτω εις το κατώγι οι δούλοι εμαζεύθηκαν όλοι μέσα στη σάλα· ο αδελφός ήταν κίτρινος σαν το κερί. Ο "μπαριακτάκης" τον πήρε και τον μίλησε ιδιαίτερος. Αν ήμουν εγώ, ποτέ δεν θα μ' έπαιρναν μαζί τους. Μα ο αδελφός μου δεν είχε θέληση. Σαν τους είδε όλους με τόση ψευτοπαλληκαριά, παραδώθηκε θαρρείς εις την προαίρεσί τους. Εκρέμασε το κεφάλι του και τους ακολούθησε. Δεν πειράζει, είπα μέσα μου, ας πάγη μαζί τους να διασκεδάση. Θα πάρη θάρρος. Αφού το θέλει ο πατέρας, δεν είναι τρόπος να μην πάγη στρατιώτης. Εκείνη την νύκτα δεν ήλθε να κοιμηθή στο σπίτι κ' επειδή επρόφθασε κ' έφυγε και ο άλλος αδελφός μου μαζί τους, εγώ ο μικρότερος έπρεπε να μη λείψω από το "σελαμλίκι". Τα τύμπανα βροντούσαν όλη νύχτα, και δυο φορές έστειλα να εξετάσουν οι δούλοι μην τύχη και τον εμέθυσαν άσχημα. Δεν είχε τίποτε ως τα μεσάνυχτα.

Το πρωί πρωί εβγήκα να πάγω να τον πάρω, γιατί ένοιωσα τον άλλον αδελφό μου που ήλθε μόνος και επλάγιασεν εις το κρεββάτι. Δεν επήγα πολύ μακρυνά, να ο "Μπαριακτάρης", με πεντέξη νεοσύλλεκτους καταπόδι του, με κρεμασμένα κεφάλια και "αυτός ο τοίχος δικός μου!", "αυτός ο τοίχος δικός σου!". Τόσω μεθυσμένοι ήσαν.

- Πού είναι ο Χασάν ο αδελφός μου; τον ηρώτησα.

- Επήγε στο διάβολο! εμούγκρισεν εκείνος, βραχνά βραχνά. 'Αφησε τα συντρόφια του κ' επήγε στο διάβολο!

Ετοιμαζόμενη να προχωρήσω, όταν είδα τον δούλο ενός πλουσίου νέου.

- Ο αδελφός μου ψες το βράδυ ήταν με τον αφέντη σου, του λέγω· ξέρεις πού είναι τώρα;

- Πάλε μ' εκείνον είναι, απήγησεν αυτός κ' έκλεισε πονηρά το μάτι.

- Μα πού είναι; Στο κονάκι σας;

- Θεός φυλάξοι! λέγει αυτός, τέτοια φτερουγιασμένα πουλιά μεσ' στο κλουβί τι θέλουν;

- Δεν έχω διάθεσι ν' ακούω τες συχαμάρες σου, του λέγω τότε. Ξεύρεις να με πης τι έγινε ο αδελφός μου;

- Ξεύρω, είπεν εκείνος τότε με αυθάδεια. 'Έγινε λιπόστρατος.

Δεν επρόφθασε να πη την λέξι, τον αρπάζω από το καρύδι του λαιμού με τόσην δύναμι, όπου τα μάτια του εβγήκαν σαν τα αυγά από την θέσιν τους.

- Σκύλλε, του είπα, πάρε πίσω αυτήν την βλαστημιά, ειδεμή σε παίρνω την ζωή σου!

- Αμάν! αμάν! εβόγησεν εκείνος μισοπνιγμένος' άφησέ με και δεν το λέγω. Δεν το είπα κανενός άλλου.

- 'Έλα εδώ, άθλιε, του είπα τότε, και τον έσυρα μέσα εις το σπίτι.

- Εγώ δεν φταίγω τίποτε, είπεν' είμαι δούλος κ' έκαμα ό, τι μ' επρόσταξαν' ετοίμασα τ' άλογα και τους εφύλαγα έξω από το χωριό' τ' άλλα τα χρειαζούμενα τα έφερε όλα ο αδελφός σου ο δεύτερος. Δεν σε το είπε που τον εβοήθησε να φύγη; θα ήτανε δυό ώρες περασμένα τα μεσάνυχτα που τους εδώκαμε δρόμο.

Του έκλεισα ένα φλουρί στο χέρι, και - Κύτταξε καλά, του είπα, αν μάθω πως εφλυάρησες τίποτε - σ' έχω σκοτωμένο!

'Υστερ' από δυο τρεις ώρες εστεκόμουν εμπρός εις το στρατιωτικόν συμβούλιον και έδίδα προφορικήν ομολογίαν: "Έπειδή ο μεγαλείτερός μου αδελφός είναι απαραίτητος εις την οικογένειάν μας, έρχομ' εγώ να τον αντικαταστήσω κατά το δικαίωμα το οποίον με δίδει ο νόμος και η συνήθεια του τόπου".

Η υπόληψις της οικογενείας μας ήτο μεγάλη, ο πατέρας μου, εάν ήθελε, ημπορούσε να τον εξαγοράση τον αδελφό μου. Το συμβούλιο λοιπόν δεν εψιλολόγησε πολλά πράγματα' ο γραμματεύς έσβυσε το όνομα του Χασάν και έγγραψε το ιδικό του. 'Έδωκα τον όρκον εις τον Σουλτάνον και την σημαίαν, και εσκεπτόμουν καθώς έβγαινα την θύρα με τι τρόπο ν' αναφέρω το πράγμα στον

πατέρα μου. Ο γέρος ήταν φιλότιμος, υπερήφανος, ιδιότροπος άνθρωπος· εμπρός εις την υπόληψίν του την ζωή δεν την είχε τίποτε. Στου κόσμου τα μάτια την έσωσα την υπόληψί μας· κανείς δεν είχε το δικαίωμα να είπη τον αδελφό μου λιπόστρατον, αφού εγώ ήμην ο νεοσύλλεκτος. Αλλά ο πατέρας; ο πατέρας ελογάριαζε τα πράγματα με τον ιδικό του τον τρόπο - πώς θα τον εύρη άρα γε αυτό που έγινε;

Εκεί που είχ' αυτά στον νουν μου κ' εκαταίβαινα την σκάλα, να ένας ταχυδρόμος ώρμησε μέσα στην αυλή του διοικητηρίου. Το άλογό του έπλεεν εις τον ιδρω, - Βασιλικό διάταγμα: Οι νεοσύλλεκτοι να ξεκινήσουν αυτήν την στιγμή διά την Αδριανούπολι. Μ' εφώναξαν οπίσω και με κράτησαν, και έστειλαν να συναθροίσουν και τους άλλους.

Τότε δεν ήξευρα ακόμη τ' είν' ο στρατιώτης· ένα λεπτό, τους παρεκάλεσα, να πεταχτώ, ν' αφήσω της μητέρας μου υγείαν - αδύνατον. 'Όλων τα πρόσωπα ήταν σοβαρά· ο αξιωματικός που ήλθε διά την κλήρωσι - Θεός να σε φυλάξη! Ο ταχυδρόμος ήρχετο από την πρωτεύουσα· τον ηρώτησαν τα νέα· εις ολίγην ώρα τάμαθεν ο κόσμος: Το κράτος έχει πόλεμο με την Ρουσσία - ήταν ο πόλεμος της Κριμαίας όπου άρχισε.

Με τον κατάλογο στο χέρι, ο χιλίαρχος εμάνδριζ' έναν νεοσύλλεκτο μέσα εις ένα "αχούρι"· εμένα με είχαν βάλει αυττού μέσα πρώτο πρώτο. Ενόμιζες πως του εσκότωσε κανείς από εμάς τον πατέρα του· με τέτοιο τρόπο μας εκύτταζε. 'Όσο τον συλλογιούμαι τώρα, θαρρώ πως δεν εχθρεύθηκα, δεν ημπορώ να εχθρευθώ κανένα εις τον κόσμο περισσότερο από εκείνον τον κακούργο!

- Μια στιγμή! Μισή στιγμή! Εδώ είναι ζωή ή θάνατος. 'Όποιος πηγαίνει δεν ηξεύρει αν θα γυρίση πίσω. Μια στιγμή για να φιλήσω το χεράκι της μητέρας μου, να πάρω την ευχή της!

- Αδύνατον! Αδύνατον!

'Όταν μας έβγαλαν εις την αυλή διά ν' αναχωρήσωμεν, διέκρινα τον δευτέρό μου αδελφόν, μέσα εις το πλήθος που ήλθε ν' αποχαιρετήση τους

ιδικούς του. Δεν ήξευρε τι έκαμα εγώ εις το μεταξύ, και απορούσε πώς εστέκουμουν εις την σειρά με τους νεοσύλλεκτους.

- Ο πατέρας - είπε, σαν ήλθε κοντά μου - μ' έδωκεν ένα γράμμα κ' ένα πουγγί να τα δώσω του Χασάνη με παρήγγειλε να του ειπώ πως τον στέλλει την ευχή από την μέση της καρδιάς του, να φανή άξιο παιδί του, να μην το ντροπιάση. 'Ηθελε να έλθη και ο ίδιος να τον αποχαιρετήση μα το πράγμα ήλθε πολύ έξαφνα και φοβήθηκε γιατί το παιδί του πάγει στρατιώτης. Πού είναι ο Χασάνης;

- Εσύ ξεύρεις πολύ καλά πως ο εφέντης ο αδελφός μου είναι εκεί που δεν έπρεπε να είναι, είπα εγώ τότε, και είναι με την σύμπραξι σου. Αλλά καθώς βλέπεις, η θέσις του δεν είναι άδεια Και αν θέλεις να μην εύρης αυτήν την φορά τον μπελά σου διά την άτιμη χάρι που του έκαμες, άκουσε τι θα σε ειπώ. Οι χωροφύλακες θα σταλούν κατόπιν εις τους λιποτάκτας με αυστηρή διαταγή να τους πιάσουν. Εσύ που ξεύρεις το καταφύγιό τους, τρέξε να σώσης τον αδελφό μας. Δεν ηξεύρει κανείς πως είναι λιπόστρατος· διότι εγώ, πριν ζητηθή εκείνος, έδωκα "τακρίρι" κα έγινα δεκτός, καθώς με βλέπεις, εις αντικατάστασίν του.

Ειπέ του λοιπόν να γυρίση αμέσως οπίσω, μην τύχη και μαθευθή ότι έφυγε διά να γλυτώση, και μη προσβληθή η φιλοτιμία της οικογενείας μας. Εις τον πατέρα να πης πως φιλώ το χέρι του με δάκρυα, και παρακαλώ να με δώση την ευχή του· ειπέ του, εγώ επαρεκάλεσα τον Χασάνη να με αφήση να πάγω εις την θέσι του. 'Ηξευρα πόσο τον αγαπά ο πατέρας, και δεν ήθελα να τον στερηθή στα γηρατειά του.

Αυτά επρόφθασα και του είπα, όταν έξαφνα εσήμανεν η τρομπέττα. Τα δυο τ' αδέλφια αγκαλιασθήκαμε με δάκρυα στα μάτια - ποιος ηξεύρει αν θα ξαναϊδωθούμε! - η τρομπέττα εσήμανεν ακόμη μια φορά, οι αξιωματικοί εκαβαλίκηυσαν.

- Πάρε αυτό το δαχτυλίδι, είπα, και δος το της μητέρας μου. Πώς ήθελα να ήτανε καμμιά φτωχή γυναίκα, ωσάν αυτές που αγκαλιάζουν τα παιδιά τους εδώ μέσα εις τον κόσμο, διά να ημπορούσα να την έβλεπα ακόμη μια φορά πριν

αναχωρήσω, ν' ακούσω μιαν ευχή από τα χείλη της τα άγια. Μα εκείνη είναι χανούμισσα, μεγάλου μπέη θυγατέρα, δεν ημπορεί να έβγη από το χαρέμι, κ' εμένα δεν μ' άφηκαν! Δος της το δαχτυλίδι! Όταν θωρή την διαμαντόπετρα οπού αστράφτει ανάμεσα στο μάλαμα, ας με θυμάται, ας θαρρή πως βλέπει το παιδί της.

Η τρομπέττα εσήμανε τρίτη φορά. Εμπρός εις την αυλόθυρα ένας "ιμάμης" έσφαξ' ένα πρόβατο, και εχύθηκε το αίμα εις τον δρόμο μας: ύστερα εσήκωσε τα χέρια να προσευχηθή μέσ' στην καρδιά του και να μας ευλογήση. Μέσα στην νεκρική σιγή, ακούστηκε το τουμπελέκι έξαφνα γοργό γοργό και άγριο, υψώθηκε η πράσινη σημαία και όλοι εφονάξαμε με την καρδιά μας: Πολλά τα έτη του Σουλτάνου!

*

* *

'Ετσι εμβήκα εγώ που με βλέπεις εις τα σαρτιωτικά. Αλήθεια πως τα ευρήκα ευθύς εξ αρχής όχι καθώς τα εφантаζόμουν αλλά κανείς δεν ημπορεί να με ειπή πως παραμέλησα ποτέ το χρέος μου. Ως και ο χιλίαρχος όστις μας εστρατολόγησε, άνθρωπος σε λέγω, που να έπιανες την μύτη του, θα έσταζε φαρμάκι, ως κ' εκείνος ύστερ' από δυο τρεις ημέρας δρόμον ήρχισε να με γλυκοττάζει. Δεν θέλω να σε ειπώ ένα προς ένα όσα ήλθαν στο κεφάλι μου τόσον καιρό οπού διήρκεσεν ο πόλεμος της Κριμαίας. Τους κόπους και τες στερήσεις και τες κακουχίες τες έχω κάμει "χαλάλι" εις τον αφέντη μου τον Σουλτάνο, χαλάλι και το αίμα όσον μου εχύθηκεν εμπρός εις την Σιλίστριαν χαλάλι του το έκαμα, καθώς κάμν' η μάνα στο τέκνο της χαλάλι το γάλα που το βύζαξε. 'Ενα πράγμα μόνον μου εκάθησε σαν πέτρα στην καρδιά - ήταν το πρώτο πρώτο που μ' επίκρανε - αυτό δεν ημπορώ να το ξεχάσω. Αφού δηλαδή εδιώξαμε τους Ρούσσους από την Σιλίστρια, ευρέθηκε πως είχα μια κακιά πληγή, η οποία δεν ημπορούσε να γιατρευθή μονάχη καθώς μου εγιατρεύθηκαν

οι άλλες. Μ' εσήκωσαν λοιπόν δυο νομάτοι και μ' επήγαν μέσα εις το φρούριο, εις το νοσοκομείο. Πρέπει να ήμουν εις τον εαυτό μου. Όταν άρχισα κομμάτι να αισθάνωμαι και να καταλαβαίνω τι ομιλούν τριγύρω μου, ακούω ν' αναφέρεται συχνά πυκνά το όνομά μου εις τα στόματα δυο τριών που κάθονταν εκεί κοντά μου. Προσέχω με τον νου καλλίτερα - ήταν μια ιστορία: το πώς εγώ επήρα την πληγή διά να γλυτώσω την σημαίαν μας από τα χέρια του εχθρού, ύστερ' αφού έπεσεν ο σημαιοφόρος και ο χλωμός χιλίαρχος μας άφησε περικυκλωμένους από τον εχθρό κ' έφυγε. Θαρρώ πως εγιατρεύθηκ' απ' εκείνη την στιγμή μόνο με την ιστορία όπου άκουσα παρά με τες αλοιφές και με τους επιδέσμους. Καλλίτερα ν' απέθνησκα τότε μ' εκείνην εκεί την ευχαρίστησι! Ένας ιατρός - θαρρώ πως ήταν φράγκος - μ' έδωκε να εννοήσω πως έγγραψαν εις τον αφέντη μας τον Σουλτάνο και θα με βάλη ένα παράσημο επάνω στην πληγή μου, άμα γίνω καλά και σηκωθώ, διότι είμαι καλό παλληκάρι. Μα όλ' αυτά θαρρείς που ήτανε γελάσματα διά να γιατρευθώ μιαν ώρα γρηγορότερα.

Όταν εθεραπεύθη η πληγή μου κ' εβγήκα από το νοσοκομείο, βλέπω τον κίτρινο χιλίαρχο τον λιποτάκτη - πού να τον γνωρίσω! Τον επροβίβασεν ο Σερασκέρης τρεις βαθμούς και τον εκρέμασαν ένα τρανό παράσημο, διότι έσωσε την σημαία μέσ' από τα χέρια των εχθρών! Μόλις μ' ανεγνώρισε, με γνεύει να τον πλησιάσω.

- Σήμερα, είπε, πηγαίνει έν' απόσπασμα εις το Βαλκάνι να κτίση οχυρώματα θα πας και συ μαζί να σκάφτης και να κουβαλάς χώμα! Άιντε να μη σε ιδούν τα μάτια μου άλλη φορά δω πέρα.

Αυτή ήτον η ανταμοιβή και το παράσημό μου!

Ο φράγκος ο γιατρός με το φανέρωσε. Οι τρεις βαθμοί προβιβασμός και το παράσημο εστάλθηκαν από τον Σουλτάνο τον αφέντη μας διά τον όστις έσωσε την σημαίαν του από τα χέρια του εχθρού. Μα ο φαρμακιέρης εκείνος ο χιλίαρχος ήταν συγγενής με μιαν ευνοουμένη του Σερασκέρη, και όχι μόνον ως λιποτάκτης δεν ετιμωρήθη, αλλά και επαρασημοφορήθη και επροβιβάσθη! με το αίμα, που έχυσα εγώ, την ώρα που εκείνος έφευγε!

Ενώσω ήμουν άρρωστος ελογόριαζα να γράψω στον πατέρα μου πως κάτι τι κατώρθωσα κ' εγώ στον πόλεμο, και ήμουν βέβαιος πως θα εφρόντιζε διά την προαγωγή μου, τώρα καν. Ήταν άνθρωπος που αγαπούσε την ανδρεία και το θάρρος· ο Σερασκέρης ήτο συγγενής μας πάντοτε, και ό, τι υπεσχέθη ο πατέρας εις τον μεγαλείτερό μου αδελφό, όταν εκληρώθη, ημπορούσε τώρα να το κάμη δι' εμέ. Μα όταν έμαθα τι θα ειπή να έχης συγγενή τον Σερασκέρη, είπα μέσα μου ας λείψη! Καλλίτερα να κάμνω πρώτος το καθήκον μου εις την γραμμή, διότι ηξεύρω πως κανείς δεν θα με προστατεύση άλλος από τον Θεό και το "κισμέτι" μου, παρά να έχω τέτοια προστασία. Ποιος ηξεύρει; ημπορεί μέσα εις τον κίνδυνο της μάχης να μου το φέρη ο διάβολος στον νου, πως έχω συγγενή τον Σερασκέρη, και να προδώσω το καθήκον μου, να γίνω λιποτάκτης! Και ύστερ' απ' αυτό, ημπορεί ο Σερασκέρης να διατάξη το παράσημο και τα γαλόνια δι' εμένα τον συγγενή του, ενώ το παλληκάρι όπου έσωσε του κράτους την τιμή και την σημαία της θρησκείας, όχι μόνον χωρίς ανταμοιβή θα μείνη διά τούτο, αλλά και καταφρόνησι θα υποφέρη, καλή ώρα σαν εμένα, που πήραν το σπαθί και το ντουφέκι από το χέρι μου και μ' έδωκαν ένα κοφίνι κ' ένα φτιάρι! Όχι! Ξεύρω πόσο φαρμακερή πικράδα είναι σ' αυτή την αδικία μέσα. Δεν θέλω να την πιη κανένας άλλος! Αν είναι για να πάγω εμπρός, θέλω να πάγω διά την αξίαν μου, και όχι από εύνοια και προστασία. Τέτοιοι συλλογισμοί μ' εμπόδισαν να γράψω τότε στον πατέρα μου. Κάλλιο να είχα γράψει! Ποιος ήξευρε; Θα έπαιρναν τουλάχιστον μιαν είδησι πως είμαι ζωντανός. Διότι από αυτή την εποχή και ύστερα, τόσον ανάποδα μου ήλθαν όλα, ώστε δεν εστάθη δυνατόν να στείλω ένα γράμμα στην πατρίδα μου.

Εφτά σωστά χρονάκια υπηρέτησα τον βασιλέα τότε, εφτά παράδες στο κεμέρι μου δεν είχα, όταν μ' έδωσαν την άδεια να επιστρέψω εις το σπίτι μου. Και δεν το λέγω αυτό από παράπονο. Εμείς και οι ιδικοί μας, η ζωή και η περιουσία μας, είναι κτήμα του αφέντη μας του Σουλτάνου και είναι χαίρι και ευτυχία όταν εξοδεύονται εις την υπηρεσίαν του. Μα ο Σουλτάνος από έλεος και ευσπλαχνία διά τον λαόν του, διέταξε διά τον κάθε στρατιώτη, καθώς τον

παίρνει διά το ντοβλέτι από την πόρτα του σπιτιού του, έτσι να τον γυρίζει πάλιν οπίσω και τον αφήνει εις την πόρτα του σπιτιού του. Εμένα που μ' αφήκανε γυμνό σχεδόν και ανυπόδητο, δώδεκα ημερών δρόμο μακράν από τον τόπο μου, τι ήθελες να κάμω;

Δεν θέλω να σε ειπώ το τι υπέφερα έως να φθάσω εις το σπίτι μας. Τρεις τέσσαρες φορές μόνον μ' εφυλάκισαν αυτά τα κνώδαλα οι υπάλληλοι της βασιλείας, γιατί δεν ήξευραν να διαβάσουν το χαρτί όπου κρατούσα εις το χέρι μου και μ' έπαιρναν διά κλέφτη τρεις τέσσαρες φορές εδοκίμασαν να με σκοτώσουν ως κατάσκοπον. Επί τέλους εγώ, ο οποίος επήγα τόσον υπερήφανος, τόσον αφωσιωμένος και με τόσες χρυσές ελπίδες εις την στρατιωτική υπηρεσία, εγύριζα ταπεινωμένος και με τόσες χρυσές ελπίδες εις την στρατιωτική υπηρεσία, εγύριζα ταπεινωμένος, περιφρονημένος εις τον τόπο μου, όχι με το παράσημο που αξιώθηκα μέσα εις την φωτιά της μάχης, αλλά με τες πληγές εις το στήθος και με τον "τρουβά" του ζητιάνου εις στην αμασχάλη! Αυτά βέβαια δεν θα ήθελε ποτέ ο αφέντης μου ο Σουλτάνος και δεν ήμουν εγώ υπόχρεως να τα υποφέρω. Και όμως... άμποτε να ήταν μόνον αυτή η δυστυχία!

Όταν εμβήκα εις την αυλή μας, κανένας δεν μ' εγνώρισε· μα πίστευσέ με, μήτ' εγώ εγνώρισα κανένα, ως και αυτά τα κτίρια έγιναν αγνώριστα. Εις τα δικά μου χρόνια, όπου και αν εγύριζες το βλέμμα σου, θα σ' έλεγαν τα πράγματα που βλέπεις, πως εδώ μέσα προστάζει ένας αυστηρός αφέντης, ένας όστις αγαπά την τάξι και την ευμορφία και την ησυχία. Κάθε άλλο πράγμα τώρα. Η βρύσις μέσα στην αυλή εστείρευσε της θύρας τα κρικέλια εκοκκίνησαν από την σκουριά, και στου σπιτιού το έμβασμα κανένας δεν έστεκε όπως άλλοτε με σταυρωμένα χέρια, ,έτοιμος ν' ανοίξει εις τον αφέντη του την θύρα. Τους δούλους, τους ήκουα μόνον πως εφώναζαν ανδιάτροπα και υβρίζοντο και εγελούσαν ωσάν δαιμονισμένοι· μα πού κανένας να φανή, να ιδή, να υπάγη να ειδοποιήση! Θορυβημένος, με βαρειά καρδιά, με θολωμένα μάτια, ανέβηκα την σκάλα του σπιτιού κ' ερεύθηκα μέσα στην σάλα, που εσυνήθιζε να κάθεται ο πατέρας άλλοτε αυτήν την ώρα. Κανείς δεν ήτο μέσα. Μ' όλα ταύτα ένα μεγάλο βάρος

εσηκώθηκεν από τα στήθη μου και ανέπνευσα. Τα όπλα του εκρέμεντο εις τον τοίχον το κομβολόγι, το "τσιμπούκι" του, τα πράγματα όσα είχεν άλλοτε τριγύρω του, ήσαν αυτού: Δεν έπαθ' ο πατέρας τίποτε! Και από την χαράν μου δεν επαραξενεύθηκα πως όλ' αυτά τα πράγματα ήσαν καμπόσο σκονισμένα, και δεν επρόσεξα τον γέρο υπηρέτη μου, που έτριβε τα μάτια του εμπρός μου διά να βεβαιωθή αν είμαι εγώ τω όντι ή μήπως ονειρεύεται.

- Εγώ είμαι, Σακήρμπαμπα, του είπα' τι γκουρλώνεις έτσι τα μάτια σου;

- Μέγας ο Θεός και μέγας ο Προφήτης! εφώναξεν ο γέρος όλος έκπληξι και έπεσε το ραβδί που ακουμβούσε από τα χέρια του. Αν είσαι συ Σελήμης ο αφέντης μου, χτύπα και πάρε την ψυχή μου. Γι' αυτό εμάκρυν' ο Θεός τα χρόνια μου: να ζήσω να σε ιδώ στο μητρικό σου σπίτι μέσα, με του ζητιάνου τον τρουβά στην αμασχάλη.

- Δεν είναι τίποτε, του είπα, γέρο τίποτε δεν είναι. Μπορούσα να έλθω ακόμη χειρότερα παρ' ό, τι με βλέπεις. Ο Θεός έτσι θέλησε. Όποιος δουλεύει τον Βασιλέα και τον Σουλτάνο τον αφέντη μας πιστά και άξια, ημπορεί να γυρίση καλλίτερα στο σπίτι του;

- Χίλιες φορές να έλειπε. Χίλιες φορές, παιδί της ψυχής μου, να μη την είχες κάνει αυτήν την δούλεψι στην βασιλεία, για να μην είχαν ιδεί τα μάτια μου αυτά που είδαν έως τώρα!

- Ήταν γραφτό, Σακήρμπαμπα, του είπα τότε. Πού είναι ο Χασάν ο αδελφός μου; Πού είναι ο πατέρας μου; άμε να δώσης είδησιν εις την μητέρα μου μέσα στο χαρέμι, να μου στείλουν τα φορέματά μου, ν' ανάψουν το λουτρό. Και ειπέ εις τον Χασάν, αν θέλη, να με κάμη συντροφιά στο λούσιμο. Ευρέ τον και στείλε μου τον. Ακούς;

- Ω Σελήμ, Σελήμ! είπεν ο γέρος τότε, και η φωνή του θαρρείς που ελιποψύχησε μέσα στα στήθη του. Ας ήταν βολετό! Με της ζωής μου την θυσία! Δεν ξεύρεις λοιπόν τίποτε;

- Τι θέλεις να ηξεύρω; Είσαι ο πρώτος άνθρωπος που βλέπω εις το σπίτι μας ύστερ' από τόσα χρόνια.

- Τότε καλλίτερα που μ' έρριξ' ο Θεός μπροστά σου, και δεν σ' απάντησε κανείς από τους ανθρώπους του πατέρα σου, και δεν απάντησες αυτόν τον ίδιον, και φαρμακώσουν την καρδιά σου, όχι μονάχα μ' εκείνο που έγινε, αλλά και μ' εκείνο που δεν έγινε.

- Μα τι λοιπόν έγινε; του είπα. Λέγε γρήγορα. Το βλέπω πως είναι δυστύχημα αυτό που έγινε! Τι έγινε;

- Εκείνο που δεν έγινεν, είπεν ο γέρος τότε, είναι αυτό που λέγει ο πατέρας σου και η μικρή του η χανούμισσα, πως τάχα είσαι συ αιτία, συ φταίγεις δι' αυτό που έγινεν. Εκείνο όμως όπου έγινε... Μέγας ο Θεός και ο Προφήτης μέγας! Μην απελπίζεσαι. Κάθησε εις το μεντέρι θα σε το πω, όσο βαστά η ραγισμένη μου καρδιά θα σε το πω. Μην τρέμεις! Κάθησε. Εδώ κανείς δεν έρχεται, κανένας δεν ακούσει. Απ' τον καιρό που ο πατέρας σου έρριξεν έξω το καράβι, εδώ κανείς από τους δούλους δεν ρωτά για τίποτε, κανείς δεν στέκεται "τσαπράζ - ντιβάνι". Γιατί του πήρεν ο Θεός τη φώτησι, τον έχουν μαγεμμένο τον πατέρα σου, παιδί μου, κ' έστησε μέσα στο χαρέμι το "μικιάνι" του. Αυτός που τον εγνώριζες! Και έδωκε τα γένεια του εις της μικράς χανούμισσας τα χέρια, της μητρυιάς σου.

- Σακήρμπαμπα! του είπα τότε. Τι με σκεντζεύεις έτσι άσπλαχνα, τι σχίζεις φύλλο φύλλο την καρδιά μου, ωσάν να ήσουν ο χειρότερος εχθρός μου! Κάτι μεγάλη συμφορά μου έγινε σ' αυτό το σπίτι ειπέ μου την αμέσως να την μάθω. 'Αφες τες γυναικοδουλειές και τα μαγέμματα.

- Αχ! παιδάκι της ψυχής μου! ανέκραξεν ο γέρος τότε και άρχισε να κλαίη. Ο αδελφός σου ο Χασάν...

- Απέθανεν ο αδελφός μου; Αχ Θεέ μου! Θεέ μου!

- Είθε ν' απέθνησκειν, απήνητησεν ο γέρος, και η πλημμύρα της καρδιάς μου ανεχαιτίσθη διά ν' ακούσω. - Είθε ν' απέθνησκε, καθώς απέθαναν τόσοι και τόσοι αφεντάδες μέσα στα χέρια των ιδικών τους, σαν ετελείωσαν οι ημέρες που τους έγγραψεν ο Πλάστης την ώρα που τους έδιδε ψυχή να έμβουν εις τον κόσμον! Είθε ν' απέθνησκε, καθώς απέθανε και το δικό μου παλληκάρι πάνω

στο χόμα της Κριμαίας με το σπαθί στο χέρι για την Θρησκεία και για τον Καλίφη, να τώχουμεν παρηγοριά, που τώρα χαίρεται την χάρι και την ευμορφία μέσα εις τ' άνθη και τα λουλούδια του Παραδείσου! Αχ! αχ! αφέντη της ψυχής μου - τον Χασάν, τον αδελφόν σου, τον εσκότωσαν... Τον σκότωσαν άδικα των αδίκων!

Η φωνή του Σελήμ εξέλιπεν εν τω λάρυγγί του διηγουμένου ταύτα. Τα δάκρυά του έρρεον.

- Δεν περιμένεις ν' ακούσης από εμέ, εξηκολούθησεν ο Τούρκος μετά μακράν σιωπήν, τι φρικτόν κεραυνοβόλημα ήταν αυτό διά την καρδίαν μου. Ομολογώ πως έτρεμα μέχρις εκείνης της στιγμής μην τύχη και ακούσω ότι υποφέρει η μητέρα μου, έπαθεν εκείνη τίποτε. Και όταν ήκουσα τον θάνατον του αδελφού μου, ευχαρίστησα εσωτερικώς τον Θεόν, ότι μ' ελυπήθη τουλάχιστον τόσο, ώστε να με χαρίση την μητέρα μου. Σε είπα πώς αποχωρίσθηκ' απ' αυτήν, σε είπα πόσο πολύ την αγαπούσα, πόσον αυτή αξαρτούσε τη ζωήν της από την αγάπη μου. Αλλ' όταν ήκουσα πως εσκοτώθη ο αδελφός μου, και ο πατέρας φρονεί εμένα αίτιον του δυστυχήματος, η λύπη μου, η έκπληξις μου με απελίθωσαν ακίνητον εκεί στον τόπο μου.

Ο γέρος υπηρέτης ήταν αγαθής ψυχής μας αγαπούσε με όλα τα σπλάγχνα του. Αυτός μας έβγαζεν εις τον δρόμον όταν ήμεθα μικρά, αυτός μας επήγαινε εις το σχολείο και μας έφερεν. Αυτόν και η μητέρα μας είχεν εμπιστευτόν, οσάκις ήθελε να μας μηνύση ή να μας στείλη τίποτε, όταν εμεγαλώσαμεν και δεν μας ήτο συγχωρημένο να εμβαίνωμεν εις το χαρέμι. Δι' αυτό και ήτο αφωσιωμένος περισσότερο εις ημάς και την μητέρα, παρά εις τον πατέρα και την δεύτερή του τη γυναίκα. Όταν ημπόρεσε να κρατηθή από τα κλάυματα, τότε ημπόρεσα να μάθω τι συνέβη εις το σπίτι μας από την ώρα που το άφησα εγώ και ανεχώρησα. Το εξηγούμαι σύντομα.

Μόλις εμείς οι νεοσύλλεκτοι είχαμε φύγει, καθώς είπα, άρον - άρον, παρουσιάζεται ο πατήρ μου εις το δικαστήριον και καταγγέλλει τον αδελφόν μου τον Χασάν ως λιπόστρατον, ως λιποτάκτην!

Ο κριτής και ο μουφτής τον εβεβαίωσαν πως δεν μπορεί να είναι ο Χασάν λιπόστρατος, αφού εγώ ο αδελφός του επισήμως έδωκα ομολογίαν και τον αντικατέστησα κατά τον νόμον και κατά την συνήθειαν.

- Έχω μάρτυρας, επέμενε ο πατέρας μου, ότι ο υιός μου ο υπόχρεως εις στρατιωτικήν υπηρεσίαν εδραπέτευσε εις τα βουνά με ένα άλλον σύντροφον την νύχτα, και δεν εγύρισεν οπίσω έως τώρα. Ποιος έχει το δικαίωμα, το νόμιμον δικαίωμα, ν' αντικαταστήση τον λιπόστρατον; Τον κληρωτόν μάλιστα. Αλλ' ο υιός μου, αφ' ης στιγμής έφυγε, είναι λιπόστρατος και επειδή εγώ εις την οικογένειάν μου δεν είναι δυνατόν να ανεχθώ το τοιούτον όνειδος, το απαιτώ να συλληφθή και ο υιός μου, όπως πας λιπόστρατος, να υποφέρη διπλασίαν την ποινήν, και να αναγκασθή σιδηροδέσμιος να εκτελέση το καθήκον του! Πώς! εχθρού ποδάρι πάτησε το χώμα του Σουλτάνου του εφέντη μας, και ένα παλληκάρι, το οποίον έως τώρα εμεγάλωσε με τ' αγαθά που μας χαρίζει η ευσπλαχνία του αφέντη μας, που εμεγάλωσε με το παράδειγμά μου - λιποστρατεί και φεύγει; Εάν δεν στείλετε κατόπιν του τους "σουβαρήδες", εάν δεν τον συλλάβετε, θα καταγγείλω εις αυτόν τον Σερασκέρη το κακούργημα. Όσον διά τον Σελήμ, τον αδελφό του - αυτός ημπορούσε ν' αντικαταστήση καμμίαν κορασίδα εις τα καθήκοντά της, μα όχι τον Χασάν μου εις τον πόλεμον! Ό, τι και αν έκαμε, το έκαμε διά λογαριασμόν του. Εγώ ούτε ανέχομαι, ούτε αναγνωρίζω τίποτε. Ηπάτησε τον νόμο και απέκρυψε τον λιποτάκτη είναι ιδικόν σας χρέος να τον τιμωρήσετε.

Οι πλέον άγριοι, οι πλέον αιμοβόροι χωροφύλακες εστάλησαν εις τα βουνά, όπου υπέθετον ότι εκρύπτετο ο Χασάν με τον σύντροφόν του. Πολύ δεν εχρειάσθη να τους εύρουν αλλά οι νέοι ήσαν ωπλισμένοι και αντιστάθηκαν. Ο σύντροφος του αδελφού μου είχε μέσα ισχυρά και είχε βεβαιότητα, πως ό, τι και αν κάμη, δεν έχει να φοβήται τίποτε φθάνει να μη πιασθή, ενόσω έχ' η βασιλεία ανάγκην από στρατιώτας. Δι' αυτό και αντιστάθηκαν από τους υψηλούς βράχους, κ' επλήγωσαν ένα χωροφύλακα. Τότε οι άλλοι ερρίφθησαν επάνω τους ωςάν τα σκυλλιά, επολιόρκησαν τους νέους οπίσω από ένα βράχο

και, όταν ετελείωσαν τα βόλια τους, έκαμαν έφοδο με το σπαθί στο χέρι. Ο ένας νέος πρόφθασε και τους ξεφυγε μέσ' από μίαν χαράδρα απαρατήρητος τον αδελφό μου τον ευρήκαν ακουμβημένον εις το "μετερίζι" του, αιματόφυρτον, σκοτωμένον. Η σφαίρα του ετρύπησε το μέτωπον, εκεί που εσημάδευεν!

Όταν επήγεν είδησις στον πατέρα μου, δεν έδειξε καμμίαν λύπην.

- Είν' ο Θεός που εθριάμβευσεν, είπε' ας πάρουμε κ' οι άλλοι τους παράδειγμα. Τα γραφτά δεν γίνοντ' άγραφα. Ήταν γραφτό του να αποθάνη από μολύβι. Δεν επήγε στον πόλεμο κ' επήγε στα χαμένα! Πηγαίνετε να σκάψετε το μνήμα του.

- Αλλά ευθύς οπού τον έθαψαν και άδειασεν ο τόπος του μέσα στο σπίτι, ήρχισεν ο πατέρας σου ν' αλλάζη, είπεν ο γέρος υπηρέτης. Αυτός που ήτο τόσοσ αυστηρός μέσα στο κονάκι του, που είχε τόση επιμέλεια στα κτήματά του αυτός οπού δεν έβαλε ποτέ πιωτό στα χείλη του, έγινε τώρα να τον βλέπης και να κλαις. Μήτε τα κτήματά τους ξεύρει, μήτε το σπίτι του πονεί, μόνον κάθεται απ' το πρωί ως τα μεσάνυχτα με την μποτίλια του ρακιού μπροστά του, κάθεται σαν τόπακας μέσ' στο χαρέμι.

Ο δευτερός σου αδελφός παντρεύτηκε και χώρισεν εδώ και πέντε χρόνια. Η μητριά σου ευρήκε τρόπο να τον καταπέιση να γράψη όσα κτήματα και αν έχη επάνω της. Το ξεύρεις, είναι άτεκνη κι από την ώρα που συνέβη το δυστύχημα του αδελφού σου δεν κάμνει άλλο τίποτε, παρά να βεβαιώνη τον πατέρα σου, πως τον παραπλάνησες να έβγη στα βουνά, για να πληγώσης την φιλοτιμία του για να τον δείξης, πως το παιδί που αγαπούσε, δεν τον έμοιαζε για να γενής εμπόδιο στο μέλλον του, στην πρόοδόν του και άλλα τέτοια και χειρότερα. Κ' εκείνος τα πιστεύει, διότι δεν ακούει άλλο τίποτε. Να είσαι από πούποτε να τον ιδής μέσ' στο χαρέμι τώρα, γέρον άνθρωπο με γένεια σαν το χιόνι, να κάθεται να "σεριανίζη" πώς χορεύουνε γυμνές εμπρός του οι σκλάβες που του έφερεν εκείνη, να καταδέχεται να τον φιλούν και τον χαϊδεύουν, και να του λέγουν τα τραγούδια που τους έμαθεν εκείνη, μόνον και μόνον για να τον

κάμνη έκδοτο εις το πιωτό και τες ακολασίες ως που να κλείση αυτός τα μάτια, να πάρη εκείνη άλλον συνομήλικόν της.

- Ω! την πτωχή μου την μητέρα! είπα εγώ τότε, φαντάζομαι πόσο φαρμάκι την ποτίζουν όλ' αυτά τα πράγματα, την καλή μου την μητέρα.

- 'Όσο γι' αυτό μην έχεις καμμιά έννοια, είπε ο γέρος βαθειά συλλογισμένος. Εκείνη - ας έχη δόξαν ο Θεός - δεν φοβάται πλέον από πίκρες... 'Όταν εδιάβηκες εσύ, έτσι χωρίς να σε ιδή, χωρίς να σε μιλήση, μ' εφώναξε και με το είπε: Εγώ, Σακήρμπαμπα, με είπεν, αυτήν την πίκρα δεν θα την βαστάξω! 'Υστερα ήλθε το δυστύχημα και του άλλου του παιδιού της - ποιος ηξεύρει; ήταν αγαθή, αγία γυναίκα - έτσι το είπε, και έτσι έγινε. Θαρρείς πως η κάθε ημέρα έτρωγε από πάνω της υγεία και ζωή και την επλησίαζε στον τάφο... Κάθε λίγο με εφώναζε, και με ρωτούσε για τον πόλεμο, τι ακούω, και τι χαμπάρι έρχετ' από σένα. Εσύ πάλι σαν έφυγες, έρριξες πέτρα πίσω σου! και δεν εφάνηκε γραφή σου ως τα σήμερα - Εγώ την έλεγα και την παρηγορούσα.

'Ένα διαμάντι δαχτυλίδι που είχεν εις το δάχτυλό της της φαινόταν πως εθόλωνε ολοένα περισσότερο. Είναι τα δάκρυα στα μάτια σου χανούμ - Εφέντη, που δεν σ' αφήνουν να το ιδής πόσον αστράφτει, της έλεγα. Μα εκείνη δεν επίστευεν.

- Δεν τώχω σε καλό αυτό το θόλωμα, με είπεν. Η ζωή του παιδιού μου τρέχει κίνδυνο. Είναι πληγωμένο· ειν' ετοιμοθάνατο! Και όσον έσβυνεν η ζωή από τα μάτια της, τόσο θολώτερο της φαινόταν το δαχτυλίδι.

Μιαν ημέρα - το ενθυμούμαι ωσάν να ήταν τώρα - έστειλε πάλι και μ' εφώναξε να της ειπώ τι χαμπέρια ήλθαν από τον αφέντη, το παιδί της.

- 'Ένας οπού κατέβηκεν από την Τούσα - της είπα εγώ τότε, έτσι για παρηγοριά - μας έφερε χαμπέρι πως ενικήθηκεν ο Μόσκοβος και πως ο αφέντης μας ο Σελήμ επήρ' ένα παράσημο από τον Βασιλέα, κ' ένα βαθμό μεγάλο.

- Τι να τα κάμω! είπεν εκείνη, κ' εχαμογέλασε με το γλυκό της πρόσωπο, σαν άγγελος που είναι λυπημένος. Εμένα εμαύρισαν τα μάτια μου να βλέπω

τους δρόμους από πού θα έλθη το παιδί μου. Το δαχτυλίδι που με άφησε δεν ημπορώ πλέον να το διακρίνω αν φέγγη!

Ύστερα το έβγαλεν από το λευκό της το δάχτυλο και το έδωσε στην Κιρκασία που κάθονταν εις το προσκέφαλό της.

- Να, Μελέικα, της είπε. Σε είχα σκλάβα αγορασμένη μ' αγάπης και με περιποιήθηκες, ωσάν να ήμουν μητέρα σου. Εμπρός εις το Θεό και εις αυτούς τους μάρτυρας, "σε βγάζω τσιράκι", σε δίδω την ελευθερία σου. Εγώ δεν είχα τύχη να ξαναϊδώ το φως μου, την αγάπη μου, το πουλί της καρδιάς μου... Κρύψε το δαχτυλίδι που σε δίδω σαν τα μάτια σου! Αν είσαι συ πλειότερο από εμένα τυχερή και έλθη το παιδί μου, ο εφέντης μου - σ' αφήνω εις τον τόπο μου να τα αγαπάς και να το περιποιήσαι. Είναι βαρεία ξενητεμμένο και θέλω σαν έλθη εις το σπίτι μου να μην ευρεθή ορφανωμένο!...

- Η μεγάλη μας χανούμισσα παράδωκεν εις τον Θεό το πνεύμα της!

Τα δάκρυστά μου έτρεχαν σαν το ποτάμι όλην την ώρα που μου διηγήτο ο γέρος υπηρέτης μου, και έκλαυσα και ύστερ' αφού έπαυσε πολλήν ακόμη ώραν. Έκλαυσα διά τους νεκρούς και έκλαυσα διά τον εαυτό μου, οπού ηρχόμην να ζήσω τώρα πλέον μέσα εις εκείνην την κατάστασι που περιέγραψεν ο γέρος, ορφανός και μισημένος.

Τον έστειλα να πη κρυφά της Μελέικας της Κιρκασίας ότι ήλθα, να της ζητήση από τα φορέματά μου ό, τι ήτο δυνατόν να ευρεθή ακόμη, και τα φέρη γρήγορα εις το δημόσιο λουτρό κατόπι μου.

Όταν εγύρισα εις το σπίτι ήτο βράδυ βράδυ· όλος ο κόσμος το έμαθε πλέον πως ήλθα· μόνον ο πατέρας μου όχι. Η γυναίκα του δεν θ' άφησε να του το πούνε, υπέθεσα, και έστειλα την άλλην ημέραν τον Σακήρμπαμπα και του το είπε.

- Φως στα μάτια σου, του είπε, μπέη - εφέντη! Ήλθε το ξενητεμμένο το παιδί σου! ο στρατιώτης σου.

- Δεν έχω κανένα παιδί στρατιώτη, είπεν εκείνος. Εμένα το παιδί μου που ήταν διά στρατιώτης δεν έρχεται πλέον απ' εκεί που πήγε. Αυτός που ήλθε - να μη τον διούν τα μάτια μου!

'Όλον τον καιρόν οπού εταλαιπωρούμην εις την υπηρεσία, όλον τον δρόμον που εκακοπάθησα τόσο, είχα την κρυφή παρηγοριά, πως τώρα πλέον θα κερδίσω την αγάπη του πατέρα μου. Το σώμα μου ήταν γεμάτο πληγές μικρές και μεγάλες· φθάνει να τες ιδή μόνον, έλεγα, και θα το καταλάβη πως εκληρονόμησα το θάρρος και την ανδρεία του, πως είμαι παλληκάρι. Τον έμοιασα εις την καρδιά, κι' ας μην τον ομοιάζω εις το πρόσωπον. Χωρίς άλλο θα με σφίξη πλέον εις την αγκαλιά του, θα με φιλήση. Τέτοια και πόσα άλλα τέτοια δεν εσκεπτόμην! Και έκρυβα το όνομά μου, όταν έφθασα εις τα περίχωρα εδώ κοντά, διά να μη προσβληθή η φιλοτιμία του από τα χάλια όπου είχα.

Κάλλιο να με περνούσεν ένα βόλι στην καρδιά εκεί που εξητούσα ν' αποκτήσω την αγάπη του μέσα στον θόρυβο της μάχης, παρά να έλθω και να εύρω τόσον μίσος από μέρους του, ύστερα αφού έμεινα έρημος από εκείνους που μ' αγαπούσαν.

Δυο ημέρες έμεινα εις το σπίτι μόνος· την τρίτη ημέρα έρχονται και με παίρνουν εις το κριτήριο.

- Εδώ και τόσα χρόνια, είπεν ο κριτής, εκκρίθης και κατεδικάσθης, διότι έκρυψες ένα λιπόστρατον και εγέλασες τον Βασιλέα. Λιπόστρατος ήταν ο αδελφός σου, μηνυτής ο ίδιος ο πατέρας σου. Θα καθήσης ένα χρόνο φυλακή. Διότι ο ίδιος ο πατέρας σου ξανανέωσε την κρίσι σου πάλιν.

Εις πάσαν άλλην περίστασι θα ήξευρα ν' απαλλαχθώ από τοιαύτην καταδίκη, θα ήξευρα να βάλω "τα δύο πόδια" του κριτού "σ' ένα παπούτσι". Αλλά εδέχθηκα την καταδίκη στο κεφάλι μου επάνω διά να γίνη του πατέρα μου το θέλημα. Μήπως το σπίτι μας καθώς το ηύρα δεν ήτο τάχατε δι' εμέ χειρότερο από φυλακή; Θεός συγχωρέσει τον Σακήρμπαμπα, που δεν αφήκε να με λείψη τίποτε. 'Επειτα δεν είχα ούτ' εντροπή να αισθανθώ, ούτε καταφρόνησι

να υποφέρω. Όλοι το εγνώριζαν πως υποφέρω διά την κακογνωμία του πατρός μου και μ' ελυπούντο και με παρηγορούσαν και με περιποιούντο, ωσάν να ήμουν ο αφέντης των. Αυτό στο πατρικό μου σπίτι βέβαια δεν θα το είχα.

'Ετσι χρόνος επερνούσεν και όσον επλησίαζεν εις το τέλος, τόσον εσφίγγετο η καρδιά μου. Ο δεύτερός μου αδελφός επούλησε τα κτήματα που επήρεν από την γυναίκα του και επέρασεν εις την Ανατολή. Εγώ θα ήμουν λοιπόν καταδικασμένος να ζήσω μέσα στο σπίτι μας. Εις το σημείον που καντήτησεν ο πατέρας μου δεν είχα πλέον ελπίδα να συννενοηθώ μαζί του. Εκεί μανθάνομεν έξαφνα πως έγιν' επανάστασις εις την Ερζεγοβίνα. Δεν έχασα καιρό. Ένα βαρβάτο άλογο από τον σταύλο, μια ασημένι' αρματωσιά, και δρόμο!

Ο Σακήρμπαμπας πολλές φορές ευρήκε τρόπο να μ' επαινέση της Μελείκας την ευμορφιά και την καλωσύνη. Το φαγητό που μ' έφερνε στην φυλακή το εμαγείρευε μονάχη και ό, τι άλλο εχρειάσθηκα από το σπίτι, εκείνη με το φρόντισεν, ωσάν να ήταν η ίδια μου μητέρα ακόμη ζωντανή. Μια μυστική φωνή το έλεγεν εις την καρδιά μου: σ' αυτή την κόρην έδωκεν η μητέρα σου το δαχτυλίδι, αυτή θα είναι το "κισμέτι" σου. Μα δεν ηξεύρεις πώς μου ήλθε όταν ήκουσα τον πόλεμο. Θα πάγω να ζητήσω το "κισμέτι" μου μέσα εις τον καπνό και τη φωτιά της μάχης ακόμη μια. Η σπιτικιά ζωή, η ευτυχία της οικογενείας δεν έγινε γραφή δι' εμένα. Κ' επήγα.

'Εδωκε ο Θεός κ' έλαχεν ο αρχηγός, οπού μ' επήρεν εις το τάγμα του, γενναίος, και ίσως ίσως διά τούτο κάπως δίκαιος. Όταν εγύρισα οπίσω ύστερ' από δυο χρόνια, είχα μερικές πληγές παραπάνω, μα είχα κ' ένα μικρό βαθμό κ' ένα παράσημο ανδρείας.

Αυτή την φορά ημπόρεσα να ιδώ και τον πατέρα μου στο σελαμλίκι. Τον πατέρα μου! αν δεν με είχε γεννημένο, δεν θα τον εγνώριζα! Τι έγινε το υπερήφανό του μέτωπο, τ' αστραφτερά του μάτια, τα πλατειά εκείνα στήθεια του, τι έγιναν; Θαρρείς πως όλα αυτά τα χρόνια που δεν τον είδα, ήταν άρρωστος εις το κρεβάτι κ' εκιτρίνισεν η θωριά του κ' ερυτιδόθηκε το μέτωπό

του κ' ελύγισε το σώμα του, κ' έτρεμαν ωσάν το φύλλο τα χέρια και τα γόνατά του! Έτσι τον εδιόρθωσεν η νέα μου γυναίκα!

Όταν εμβήκα μέσα κ' εφίλησα το χέρι του, εσήκωσε τα βαθουλά του μάτια και μ' εκύτταξε, μ' εκύτταξε καλά καλά, και δυο μεγάλα δάκρυα εκόλλησαν εις τα χλωμά του μάγουλα.

- Μοιάζεις τη μάνα σου! με είπεν' εκείνη ήταν η καλή μου η γυναίκα, μα... απέθανε. Αυτή η αλεπού, σαν έγγραψα το βιό μου πάνου της, με έδιωξεν απ' το χαρέμι!

- Τι θα ειπή, αφέντημ! του λέγω. Στην οικογένειά μας πότε ακούστηκε να διώξη μια γυναίκα τον εφέντη της από τον ίδιο του το σπίτι!

- Αυτό κ' εγώ θαυμάζουμαι! είπεν εκείνος με παιδικήν απορίαν. Μα έλα πάλιν που την αγαπώ την μαριόλα! Βάλε ρακί να πιούμε στην υγεία της!

Εις τέτοιο βαθμό του είχε καταστρέψει το πιτό τον ανδρικό του χαρακτήρα. Εις αυτή την κατάστασιν ευρήκα κ' εγνώρισα κ' εγώ τον πατέρα μου!

Κατόπιν ο Σελήμ μοι διηγήθη, ότι η παραλυσία, σωματική τε και πνευματική, του πατρός επέφερε την παράλυσιν των οικονομικών της οικογενείας του. Αι αγέλαι επωλήθησαν μικρόν κατά μικρόν οι σταύλοι ηρημώθησαν, τα καλλίτερα των γεωργικών κτημάτων περιήλθον εις χείρας των δανειστών και τοκογλύφων, εις των οποίων το βαλάντιον προσέτρεχεν ο γέρων κτηματίας οσάκις η νέα του σύζυγος είχε να ικανοποιήση νέαν τινά ιδιοτροπίαν. Εν κτήμα "νικιάχι", δηλαδή προικίων της μητρός του, έμενεν ακόμη ελεύθερον υποχρεώσεων τούτο την καλλιέργειαν ανέλαβεν αυτοπροσώπως ο Σελήμ, ως έκαμνεν άλλοτε ο πατήρ του, και εντός βραχέος χρόνου κατώρθωσε να το βελτιώση επί τοσούτον, ώστε και αυτός ο αποβλακωθείς πλέον γέρων να το θαυμάζη!

- Εσύ μοιάζεις της καλής μου της γυναίκας! του έλεγεν ενίοτε είσαι το παιδί της ψυχής μου!

Ο Σελήμ λησμονών τότε την αδίκως σκληροτάτην προς αυτόν διαγωγήν του γέροντος, εχύνετο περί τον τράχηλο αυτού, και περιπτυσσόμενος αυτόν, προσεπάθει να κορέση την επί τοςαύτα έτη κατέχουσαν αυτόν δίψαν πατρικής στοργής και εκτιμήσεως. Αλλ' ότε οι ασπασμοί και αι περιπτύξεις αυτών έληγον, ο Σελήμ ησθάνετο εν εαυτώ την απογοήτευσιν, ην αισθάνεται ο διψαλέος οδοιπόρος, όστις επί μακρόν αποπλανηθείς της οδού του επί μόνω τω πόθω του να πίνη χορταστικά εκ γνωστής αυτώ ζειδώρου πηγής, ευρίσκει αίφνης το ρείθρον αυτής απεξηραμένον. Ο πατήρ τον οποίον ενηγκαλίζετο, δεν ήτο πλέον εκείνος τον οποίον εθαύμαζεν άλλοτε και του οποίου εν φιλόστοργον βλέμμα θα τον έκαμνεν έξαλλον εκ χαράς. Ο πατήρ τον οποίον εφίλει, ήτο μέθυσος, ηλίθιος γέρων, αποβλακωμένος υπό της των πνευματωδών ποτών καταχρήσεως επί τοςούτον, ώστε να μη έχη πλέον σαφή συνείδησιν ειμή εάν ταύτην την στιγμήν πίνη ή δεν πίνη. Η διάνοιά του είχεν ερημωθή υπό των παθών, η καρδιά του εστείρευσε υπό του κόρου, στοργή και αξιοπρέπεια πατρική δεν υπήρχον πλέον παρ' αυτού.

Διά τούτο ο Σελήμ επέσπευσε τώρα την συνένωσίν του μετά της Μελέικας της Κιρκασίας, απελευθέρου της μητρός του.

- Ημπορούσα να πάρω από πλούσιαν οικογένειαν, είπε, να βάλω εις τον τόπον εκείνα τα οποία εσπατέλησεν ο πατέρας μου. Αλλά, η μητέρα μου ήταν αγία γυναίκα - να γίνη μόσχος και άμβρα το χώμα όπου κείται -, αφού έδωκε το δαχτυλίδι μου εις την Μελέικα, θα ειπή πως ήταν το "κισμέτι" μου.

Και ήτο άξιον να σεβασθή την εκλογήν της μητρός του ο Σελήμ, διότι η Μελέικα ήτο τω όντι πεπροικισμένη υπό πλείστων αρετών. Περιποιήθη τον παράλυτον πενθερόν της μετά παιδικής αυταπαρνησίας και κατέστησε τον Σελήμ μέτοχον συζυγικής ευδαιμονίας, όσον είναι δυνατόν να επιτευχθή τούτο εν τη τουρκική οικογενεία. Όταν εξερράγη τω 1875 η τελευταία επανάστασις της Ερζεγοβίνης, ο Σελήμ ήτο εύπορος γαιοκτήμων και είχε τρία ζωηρά και εύμορφα παιδιά.

- Αν ήμουν ανύπανδρος, είπε ο Σελήμ, δεν θα επερίμενα μηδέ στιγμήν τόν μου ετινάχθηκε η καρδιά εις τα στήθη, όταν έμαθα πως όλοι μας οι κόποι και το αίμα, που εχύθηκε εις τα εξήντα δύο, επήγαν εις τα χαμένα. Μα τα παιδιά ήσαν μικρά και ο πατέρας άρρωστος, κ' εμένα δεν μ' εχωρούσαν τα ρούχα μου, όταν εσυλλογιζόμην πως γίνεται εναντίον του Σουλτάνου πόλεμος.

Δεν επέρασε πολύς καιρός, να και η Σερβία σηκώθηκε, να και η Βουλγαρία. Η Βασιλεία προσκάλεσεν εφένδρους. Θυμούμαι πως δεν ήτανε ακόμη η σειρά μου μα όταν έμαθα πως ετοιμάζεται και η Ρουσσία, δεν επερίμενα σειρά, δεν εσυλλογίσθηκα, δεν άκουσα κανένα. Το ξεύρεις ότι αρχιέχθρος του έθνους μας λογίζεται ο Ρούσσος. Το νερό και η φωτιά μπορούν να κάμουνε φιλία μεταξύ τους και να έχουνε ο Μόσκοβος και ο Ισλάμ ποτέ, ποτέ! Δεν βλέπεις τους Τατάρους, τους Τζερκέζιδες, που άφησαν τα σπίτια και το έχουν τους και ήλθαν εις το κράτος του Σουλτάνου, γυμνοί και ανυπόδητοι καλλίτερα, παρά να κατοικούν εις ένα τόπο με τους Ρούσσους;

'Ετσι αφήκα τα παιδιά μου, την γυναίκα μου, τον βιο μου στ' ανοιχτά και κατεγράφηκα εις τους εφένδρους: Βιος και γυναίκα και παιδιά είναι κτήμα του Σουλτάνου, και όταν πολεμούμε με τον Μόσκοβο, επτά ζωές να έχω, και τες επτά τες χάνω εις τον πόλεμο διά να νικήση ο εφέντης μας! Με την Ρουσσία επολέμησαμε τα μούτρα εις την Σιλίστρια. Εκείν' η έχθρα και το μίσος, οπού της είχα άλλοτε, επολλαπλασιάσθη τώρα, όταν έμαθα ότι έρχονται πάλι να ξαναπατήσουν τα χώματά μας. Αυτοί ζητούν να μας εξολοθρεύσουν, έλεγα, από της γης το πρόσωπον κ' εγώ αν είναι βολετό και ζωντανούς τους τρώγω! Και ανεχώρησα εις τον πόλεμον.

Το πρώτο μας επήγαν εναντίον της Σερβίας, κ' εκεί εφάνηκε πως η Ρουσσία θέλει το κακό μας. Δεν ηξεύρω τι να εγράφηκεν εις τας εφημερίδας διά τους Τούρκους τότε. Μα εγώ που επολέμησα εις το Αλεξινάτς εκείνο το φθινόπωρο, σε βεβαιώ πως την εκυριεύσαμε την χώρα όλη ακόμη μια φορά, ωσάν να μην ήτο ιδική μας! Και όμως τι ωφέλησε! 'Ενα παλιόχαρτο του Τσάρου, και ο Σερασκέρης μας επρόσταξε να βγούμε από την Σερβία! Φτου!

που να τους δώσει ο Θεός τον μπελά τους! Ήταν ωσάν να επρόσταζες κανένα να έβγη μέσα από ένα σπίτι, οπού έκτισε με το αίμα και με τα κόκκαλα τα ειδικά του.

Κ' εβγήκαμε, διά την ειρήνη τάχα, διά την ομόνοια! Τόσο μεγάλη γνώσιν είχαν ο Σερασκέρης του Σουλτάνου, και οι άλλοι χαραμοφαγάδες, όσοι κάμνουν το "ντοβλέτι"! Ο Μόσκοβος, καθώς γνωρίζεις, εκείνο που είχε να κάμη το έκαμε: Πριν να θεραπευθούνε οι πληγές που επήραμεν εις την Σερβία, οι Ρούσσοι επέρασαν τον Δούναβι! κ' εγώ που ήμουν διά να υπάγω εις την πατρίδα μου, να γιατρευθώ, εξέχασα και θέρμη και παροξυσμό, και άλλαξα δρόμο. Οι Ρούσσοι πατήσανε το χώμα του Σουλτάνου, είπα' ο Σελήμ πώς θα υπάγη να εμβή στο σπίτι του; Είχα μια μολυβιά στ' αριστερό μου χέρι αγιάτρευτη ακόμα, και το είχα κρεμασμένο στον λαιμό μου. Μα εις το πρώτο μέρος οπού απάντησα στρατεύματα, έλυσα το μαντήλι, έσφιξα τα δόντια, να μη με εννοήσουν ότι πονώ, και παρουσιάσθηκα εις τον αξιωματικό τους. Τότε αν ήταν βολετό, ήθελε κάμουν στρατιώτας ως και αυτές τες μνηματόπετρες. Εγώ ήμουν "τσαούσης"· μ' εδέχθηκε χωρίς πολλήν εξέταση, κ' επήγαμε. Θαρρείς ότι ήτο γραφτό, ύστερ' από τόσον πόλεμο και τόσο σκοτωμό μέσα εις τα Μπαλκάνια, να ζήσω, διά να πάνε να με κλείσουν μέσα εις την Πλεύνα.

- 'Ει, Πλεύνα, έι! - αναστέναξεν είτα ειπών ο Σελήμ, κ' εξηκολούθησε την ιστορίαν του σύννου. Εσύ με έφερες τον νου μου εις τον τόπο του! Μάρτυρα έχω το Θεό, πως όταν έφθανα εις την Πλεύνα, ήμουν ωσάν μεθυσμένος, ωσάν τρελλός. Τους Ρούσσους τους ευρήκαμε χωμένους πού και πού εδώθε από τα Μπαλκάνια, και όπου τους ευρήκαμε τους "επαστρέψαμε"! 'Υστερ' από της Κριμαίας τον καιρό πρώτη φορά τους ξαναέβλεπα εμπρός μου· καθένας των μ' εφάνετο εφτά φορές κακώτερος από τον διάβολο! Αρχιεχθρός του γένους, π' ανάθεμά τον! έλεγα, όταν μ' ετύχαινε κανένας πληγωμένος αβοήθητος, και τον απετελείωνα κ' εκείνον με θηριώδη ευχαρίστησι.

'Όταν εμβήκα μέσα στην Πλεύνα ήμουν εκατόνταρχος· και η Πλεύνα ήταν ζακουσμένη από την πρώτη της ηρωικήν αντίστασι. Φαντάζεσαι λοιπόν με

τι χαρά, με τι ελπίδες ωδηγούσα τους ανθρώπους μου, με τι ενθουσιασμό κρατούσα το σπαθί στο χέρι, με τι αλαλαγμό τον εχαιρετήσαμε τον γέρο ήρωα της Πλεύνας, τον Οσμάν - πασά. Ηρχόμεθα βοήθεια στην δύναμή του, τρεις χιλιάδες άνθρωποι, και οι Ρούσσοι δεν ημπούσαν να μας εμποδίσουν, όπου κι αν επεράσαμε.

- Εδώ θα το χορτάσω πλέον το μίσος, είπα, το αχόρταγο· εδώ θα τους εκδικηθώ αλύπητα τους Ρούσσους τους εχθρούς μας, τους αγρίους, τους άσπλαχνους!

Και όταν ήλθεν η στιγμή κι ανοίξαμε φωτιά επάνω τους εκείνο τον Σεπτέμβριο, τότε ο ενθουσιαμός μου δεν είχε πλέον όρια. Η κάθε σφαίρα που τους εστέλλαμε, την αισθανόμουν πως έπαιρνε από την καρδιά μου δύναμη για να χτυπήσει όπου πάγει βαθύτερα, να καταστρέψει φαρμακερώτερα. Και όπου ήτανε δουλειά διά μπαγιονέτα και σπαθί, εκεί δεν ήμουν τελευταίος. Μα το γραφτό είναι γραφτό, κανένας δεν τ' αλλάζει.

Μια μολυβιά που πήρα δεξιά μεριά μεσ' στο πλεμόνι μ' έβγαλεν από την θέσι μου και μ' έβαλεν εις το νοσοκομείο. Πολύ άσχημη πληγή! 'Ηλθεν ο χειμώνας και εγώ ακόμη δεν ημπορούσα να σαλεύσω· έφτυνα αίμα.

Δεν άκουσα να γέννουν και μεγάλα πράγματα όλον εκείνο τον καιρό· μα έξαφνα ένα βράδυ καταλαμβάνω πως οι γιατροί κ' οι άνθρωποι του νοσοκομείου και οι άρρωστοι, όσοι ήσαν εις τα πόδια τους, ολίγοι λίγοι έλειψαν και πάνε! Κρυφομιλήματα και στεναγμοί, βλασφημιές και ύστερα πάλι νεκρική σιγή, - σηκώθηκα στο πόδι. 'Ηταν σκοτάδι, δεν τα διέκρινα καλά - καλά τα πράγματα, μα μακρυνά ακούονταν στρατεύματα που επήγαιναν κατά τον ποταμό. Αυτό δεν είναι καλό πράγμα! Από καιρό μας είχανε περικλεισμένους μέσα εις τα οχυρώματα οι Ρούσσοι· ζωοτροφίες δεν απέμειναν στην Πλεύνα.

Να ιδής που αναγκάσθηκεν ο Γαζή - Οσμάν πασσάς να τραβηχθή από εδώ πέρα! Παίρνω λόγυρα· οι δρόμοι άδειοι! Τριγύρω μου κανείς· όσοι έμειναν θα ήσαν ωσάν εμένα και χειρότεροι. Επήρα τον μανδύα μου και, έτσι καθώς εβρέθηκα, μέσα εις το σκοτάδι, έτρεξα κατόπι τους. Στον δρόμο εύρηκα και

άλλους πληγωμένους, χωλούς με δεκανίκια. Επήγαιναν βιαστικά και αυτοί, όπως ημπορούσαν ο καθένας, και εβόγγιζαν και έκλαιαν και εβλαστημούσαν. Τότε αγρίεψε καθ' εαυτό η καρδιά μου. Εσφίχθηκα με όλη μου την δύναμι κ' επρόφθασα ένα "ταμπούρι" που επήγαινε σιαπηλά κ' ένα άλλο που κατέβαιναν από το πλάγι κατά πάνω μου.

- Γύρισε πίσω γρήγορα! εφώναξεν ένας αξιωματικός από το άλογο. - Με διέκρινε πως ήμουν από τους αρρώστους. - Θα σε σκοτώσουν εδώ πέρα! πίσου!

- Είμαι ο Σελήμ, ο εκαυτόταρχος, του είπα πώς να γυρίσω πίσου! 'Όσον ημπορούσα να σηκώσω το ντουφέκι, να σύρω το σπαθί, το πρόσταγμα ήταν "εμπρός"!, και τώρα που πληγώθηκα, προστάζεις να γυρίσω πίσου. 'Η θα με πάρερτε μαζί σας, ή θα με σκοτώσετε εδώ πέρα! Πίσου κανείς δεν έμεινε. Με παραδίδετε στα χέρια των εχθρών μας; Κ' εστάθηκα εμπρός του κ' έπιασα το χαλινάρι του αλόγου του.

- Αν είσαι λάτρης του Μωάμεθ του Προφήτου μας, του είπα, τράβα και κόψε το κεφάλι μου! Εικοσιπέντε χρόνια στρατιώτης του Σουλτάνου, πώς μ' απαρνείσθε και με αφήνετε να πέσω ζωντανός στα χέρια των εχθρών μου;

Ακόμα δεν επρόφθασα να τελειώσω, και το άλογο, που ησθάνθη τα φτερνιστήρια στα πλευρά του, τινάχθηκεν επάνω μου και μ' έριξεν ανάσκελα. Καμπόσους στρατιώτας άκουσα που επέρασαν πατώντας εις τα στήθια μου τα πληγωμένα. 'Υστερα με ήλθε σαν λιποθυμία...

'Όταν ήλθα εις τον εαυτόν μου ήταν ξημερώματα. Σαν όνειρο μ' εφάνηκεν ο τόπος που ευρέθηκα. Το γόνατό μου μ' επονούσε δυνατά, δεν ημπορούσα να το σαλέψω. Τότε ενθυμήθηκα τ' άλογο, το πέσιμό του και το ποδοπάτημα που πέρασ' από πάνω μου. Ας το βρουν από τον Θεό! οι άσπλαχνοι! 'Υστερα ήλθαν εις τον νου μου όσα εκατόρθωσα μέσα εις τους πολέμους τόσα χρόνια, κ' εσυλλογίσθηκα πόσο καλλίτερα θα ήτο να μ' εσκότωνε κανένα βόλι στην γραμμή, και μ' εκυρίευσεν ένας ανέκφραστος τρόμος. Τι έχω τώρα να τραβήξω από τους εχθρούς μας!

Εκεί ακούω κάτω, πέρ' από τον ποταμό βροντούν κανόνια· άνοιξε φωτιά, χτυπιούνται. Αλλάχ! Αλλάχ! Στα χείλη μου δεν θέλει ν' αναβή μια προσευχή διά τους αδελφούς μου! Δεν ημπορώ να πω: Θεός βοήθειά τους! Τόσο μεγάλο ήταν το παράπονο της καρδιάς μου, γιατί με άφηκαν στα χέρια των εχθρών μας. Τι εγίνετο εκεί κάτω δεν ημπορούσα να το καταλάβω, εννόησα όμως ότι η Πλεύνα δεν ήτο πλέον ιδική μας! Θέλεις η λύπη κ' η απελπισία μου, θέλεις η κατάσταση της υγείας μου, θέλεις το κρύο το πολύ, με έφεραν μια νάρκωσι, μια παραζάλη· δεν ήξευρα τι έκαμνα. Ευρέθηκα όλως δίολου χωρίς όπλα· ο Θεός - όχι ο Θεός - οι ομόθρησκοί μου με παράδωκαν "κουρμπάνι" στον εχθρό μας. Τώρα έχει δίκαιο καθείς των να μ' εκδικηθή κατά τα έργα και τους λογισμούς μου, - ας έλθουν! ας με κάμουν κομμάτια να με φαν οι σκύλλοι!... Και έτσι εξηντλημένος καθώς ήμουν, εσύρθηκα κ' έπεσα κοντά εις ένα βράχο τυλιγμένος εις τον μανδύα μου.

Όταν ήλθα εις τον εαυτό μου, ευρέθηκα εις ένα φορητό νοσοκομείο· έμαθα πως ήμουν αιχμάλωτος των Ρώσων κ' εγώ κι όλοι όσοι είμεθα στην Πλεύνα, σαράντα χιλιάδες στρατιώται, μαζί με τον Οσμάν - πασσά και τόσους άλλους πασσάδες!

Δεν είναι πράγμα εύκολο για μένα, εξηκολούθησεν ο Σελήμ μετά τина παύσιν, να περιγράψω τι συνέβηκε μέσ' στην καρδιά μου από τώρα κ' ύστερα· μα ίσως είναι εις εσένα ευκολώτερο να τον μαντεύσης, όταν ακούσης απ' εδώ κ' εμπρός την ιστορία μου.

Και ο Σελήμ προσεπάθησε να με παραστήση οποίαν έκπληξιν ησθάνθη ότε είδε την φιλόανθρωπον ευσπλαγχνίαν, μεθ' ης ο Ρώσος ιατρός και αι βοηθοί αυτού αδελφαί του ελέος εθεράπευσαν τας πληγάς του εντός ολίγων ημερών, ενδύσαντες και θρέψαντες αυτόν καλλίτερον παρ' ότι ετρέφοντο εντός της Πλεύνας οι πασσάδες. Τυφλωμένος υπό του φανατισμού εναντίον των Ρώσων, εφαντάζετο αυτούς σκληρούς, αιμοβόρους, ετοιμούς να κατασπαράξωσι τας σάρκας του ωμάς ως άγρια θηρία. Και όμως ήσαν Ρώσσοι αυτοί που έβλεπεν εμπρός του! και εύρισκεν αυτούς τώρα ευγενείς και περιποιητικούς,

προσπαθώντας διά παντοίων τρόπων να παρηγορήσωσι τους αιχμαλώτους διά την τύχην των, να ενθαρρύνωσιν αυτούς διά το μέλλον, και να τους διαβεβαιώσωσιν ότι και αιχμάλωτοι όντες απολαμβάνουσι του θαυμασμού των Ρώσων και ολοκλήρου του κόσμου, διά την ανδρείαν μεθ' ης επολέμησαν και την γενναιότητα. Ο Σελήμ ιδία διά το πλήθος των κατά καιρούς πληγών, ων τα ίχνη ο ιατρός εμελέτησεν επί του σώματός του, εφάνη εις αυτούς ιδιαιτέρας αξίας άνθρωπος. Τω έδωκαν να εννοήση ότι, εάν ο Τσάρος είχε στρατιώτας μόνον τοιούτους, οίος ο Σελήμ, θα ήτο Σουλτάνος όλου του κόσμου. Τούτο εκολάκευσε πολύ την φιλαυτίαν του στρατιώτου, όστις σπανίως ήκουσεν εν "αφερήμ" διά τα κατορθώματα τα οποία παρ' άλλους έθνεσι βραβεύονται παραδειγματικώς. Μετά τινα καιρόν ο Σελήμ εστάλη μετά των λοιπών αιχμαλώτων εις Ρωσσίαν.

Εκ πολιτικής οπισθοβουλίας οι Ρώσσοι επεδωσίλευσαν τοις εν τω πολέμω εκείνη αιχμαλωτισθείσι Τούρκους περιποιήσεις σχεδόν απιστεύτους. Δάκρυα ανέβαινον εις τους οφθαλμούς του Σελήμ, ότε διηγείτο την ευμενή και συμπαθητικήν υποδοχήν, ης έτυχον όθεν κι αν διήλθον. Οι Ρώσσοι χωρικοί εχαιρέτιζον τους αιχμαλώτους εχθρούς προσαγορεύοντες αυτούς Bratuska, δηλαδή αδελφούς!

Όπου και αν εσταμάτα ο σιδηρόδρομος, προσέφερον αυτοίς τέιον και άλλα θερμαντικά ποτά και όπου αν εξήρχοντο των αμαξών, οι εγχώριοι ενηγκαλίζοντο και ησπάζοντο αυτούς. Πάντα ταύτα επέφερον εις την κατά βάθος χρηστήν, την ευαίσθητον του Σελήμ καρδίαν, αληθή επανάστασιν αισθημάτων. Αυτοί είναι λοιπόν οι λεγόμενοι άσπονδοι εχροί του έθνους του; Αυτοί είναι οι θέλοντες να εξολοθρεύσωσι τους Τούρκους από τους προσώπου της γης; Πόσον εσφαλμένην ιδέαν είχε περί των Ρώσων!

- Ήμουν τρελλός έως τότε, προσέθετεν ο Σελήμ δι' αυτό σε είπα πως η Πλεύνα έβαλε τον νουν μου εις τον τόπο του.

Εν Πλεύνα είδεν ο Σελήμ οποίας στερήσεις και βασάνους υφίσταντο οι ολίγοι Ρώσσοι αιχμάλωτοι, και επερίμενε λοιπόν να υποστή εν Ρωσσία τας

αυτάς, αν όχι χειροτέρας. Αντ' αυτών ο Σελήμ καθ' όλον το διάστημα της αιχμαλωσίας του έφαγε χορταστικά, ενεδύθη θερμά και καθάρια ενδύματα, ήκουσε λόγους γλυκείς και παρηγόρους, οίους ούτε παρά των ομοεθνών αυτού δεν ήκουσε κατ' οίκον, και το κυριώτατον, ο Σελήμ και οι συναιχμάλωτοί του αφέθησαν ελεύθεροι και ανενόχλητοι να τελώσι πάντα τα θρησκευτικά των καθήκοντα εις επί τούτω παρασκευασθέντα οικήματα. Τοιούτον τι ο εχθρός του Ισλάμ βεβαίως δεν θα το επέτρεπε. Δεν είναι λοιπόν παράδοξον εάν ο Σελήμ μετέβαλε τώρα γνώμην ως προς το δυνατόν της συμβιώσεως Μωαμεθανών και Ρώσων, και εχαρακτήριζεν ως μωρούς τους αγωνιζομένους εναντίον της εισβολής Ρώσων εις την Τουρκία, την Ευρωπαϊκήν.

- Η Ντουνιά του Θεού είναι μεγάλη, έλεγε, και ο φτωχός ο Τσάρος δεν έχει πώς να εξοικονομήση τους υπηκόους του. Είναι τόσο καλοί άνθρωποι αν έλθουν εις τον τόπο μας. Τι τον κουστίζει τον Σουλτάνο; Το "ζεύκι" που τραβά μέσα στην Πόλι, μπορεί να το τραβά και στο Μπαγδάτι και στην Δαμασκό. Δεν είναι που θα ζήσουμε σαν αδελφάκια με τους Ρούσσους; Bratuska! Bratuska!

Τοιουτρόπως λοιπόν η πολιτική των Ρώσων σύνεσις έγνω να γεφυρώση το ατελεύτητον χάσμα, το οποίον εχώριζεν αυτούς αιωνίως από των Τούρκων. Ό, τι δεν κατωρθώση διά της λεοντής, επετυγχάνετο λάθρα διά της αλωπεκής. Περί τας εκατόν χιλιάδας Τούρκων στρατιωτών, απαχθέντων εις αιχμαλωσίαν, εκολακεύθησαν να πιστεύσωσιν ότι δεν εγένετο αιχμάλωτοι, αλλ' απλώς ξένοι των Ρώσων κατά συνέπειαν οφείλουσιν εις αυτούς εν τω μέλλοντι την αυτήν διαγωγήν και πολιτείαν, ην η θρησκεία του Μωάμεθ υπαγορεύει τοις πιστοίς προς πάντας υφ' ων την στέγην ήθελον ως ξένοι γευθή "άρτον και άλας".

Ως προς τον Σελήμ, εις το έτερον άκρον της επιζευγνυούσης το χάσμα εκείνο γεφύρας, εστάθη προληπτικός φανός, η θερμή του έρωτος φλοξ, νεύουσα αυτώ μακρόθεν να επιταχύνη την εις τας ρωσικάς αγκάλας επάνοδόν του.

- Να βλέπη τις την ευμορφία είναι χαϊρι, είπεν ο Σελήμ, εγγίζων το κεφάλαιον τούτο ολίγον στενοχωρημένος. Εγνώρισα ένα γέρον αξιωματικό από

εκείνους που ήλθαν εις τα εικοσιεννιά εις την Αδριανούπολιν ενθυμούνταν ολίγα τουρκικά και μ' επροσκάλεσεν εις το σπίτι του να πιούμε τσάι. Είχε μια θυγατέρα χήρα, που τον εκύτταζε - Θεός να την χαρίση στον πατέρα της! - ήταν καλή σαν άγγελος! Ο άντρας της, ένα "τσακπίνι", χρόνους και καιρούς της έκαμνε τον αγαπητικό, έως ότου κατώρθωσε και την επήρε. Μα μήπως την επήρε διά να την χαρή; Ένα τσακπίνι! Σαν έπαιξε τον βιο της εις πέντ' έξη εβδομάδες στα χαρτιά, επήρε το πιστόλι και τρύπησε το κολοκύθι του. Και ήταν χήρα η καϋμένη έξη χρόνια τότε. Ο γέρος αγαπούσε τα χαρτιά κ' εκείνος, κ' έπαιζε με την Παυλόφσκα να περνά την ώρα του, μα σαν εγνωρισθήκαμε μία φορά, δεν με άφηκε πλέον τον γιακά μου. Με διηγείτο τους πολέμους, όσους επολέμησε, και με άκουε να επαινώ τους Ρούσσους με μεγάλην ευχαρίστησι.

Η εύμορφη Παυλόφσκα άκουεν μόνον όσα της εξηγούσεν ο πατέρας της, κ' εσειούσε το κεφάλι και το δάχτυλο πως δεν είναι καλοί οι Ρούσσοι, διότι μεθούν και παίζουν "κουμάρι". Ο Σελήμ που δεν πίνει, που δεν παίζει κουμάρι - Χαρασσό! χαρασσό! Και τώλεγε με μια γλυκειά φωνή, με κάτι βλέμματα! - Τι να σε ειπώ! Ήταν ωραία η Μελέικα, η γυναίκα μου, ωραία και καλή, μα - Τι να σε ειπώ; Στα σπίτια τα δικά μας οι γυναίκες οι πιο καλές είναι ωσάν τα πρόβατα. Έζησα τόσα χρόνια με την Μελέικά μου και είχαμε τρία παιδάκια. Πιστεύεις; Ποτέ δεν είδεν εις τα μάτια μου όπως η Παυλόφσκα. Το βλέμμα της Παυλόφσκας δεν εταπεινώθη εμπρός εις το δικό μου ωσάν δούλος οπού κλίνει το κεφάλι διά να τον προστάξη ο αφέντης του, ή να τον μαλώση. Όχι. Το ένιωθα πως έμβαινε ωσάν γλυκειά φωτιά μέσα εις την καρδιά μου και την εφώτιζε και την εξέσταινε και την εξεμάργωνε και την εφτέρωνε και την έκαμνε να πετάξη από την χαρά και την ευτυχία της έως εις τα ουράνια, να αισθάνεσαι όμως πως είναι καλλίτερα να επετούσεν εις την αγκάλην της Παυλόφσκας. Και η φωνή της! Και το τραγούδι της! Αλήθεια, δεν εκαταλάβαινα τη γλώσσα τους, μα διά τούτο ίσα - ίσα ένιωθα πως ελαλούσε μέσ' στα φυλλοκάρδια μου. Μήπως καταλαβαίνεται η γλώσσα τ' αηδονιού; Και όμως όποιος αν τ' ακούση, το νοιώθει πως λαλεί διά πόνο και διά βάσανα και δι'

αγάπη της καρδιάς του. Θεός να την χαρίση στον πατέρα της! Πολλές φορές εκάθησα την νύχτα στο κρεβάτι άγρυπνος και εσυλλογίσθηκα και έκλαψα, σαν το μικρό παιδί, γιατί δεν έπλασ' ο Θεός και την Μελείκά μου έτσι, αφού της έδωκε τόσην ευμορφιά και τόσην καλωσύνη.

Μα η Μελείκά μου είχε το δαχτυλίδι όπου της έδωκε η μητέρα μου. Δεν εγίνετο να την αφήσω. Κ' αιμάτωνε η καρδιά μου. Και, όταν ήλθεν ο καιρός κ' ετελείωσεν ο πόλεμος και άρχισαν να μας γυρίζουν οπίσου, τότε το εννόησα πως δεν ημπορούσα να παγαίνω απ' εκεί χωρίς ν' αφήσω ένα κομμάτι της ψυχής μου εις την Ρουσσία!...

Και ύστερ' από την τόσην ευτυχία εις την αιχμαλωσίαν μου, εξηκολούθησ' ο Σελήμ ηρεθισμένος τώρα, ύστερ' από τόσην περιποίησι οπού ευρήκα εις των εχθρών μας τα χέρια, άκουσε τώρα πώς μας υποδέχθηκαν οι εδικοί μας, η βασιλεία που την εδουλέψαμε με την ψυχή στα δόντια, άκουσε πώς επεριποιήθη τους πολεμιστάς της.

Και με ζωφερώτατα χρώματα περιέγραψεν ο Σελήμ την μετά ταύτα τύχην του.

Μέχρι των προσεχών λιμένων οι αιχμάλωτοι μετεφέροντο ως είχαν μετά πλείστης περιποιήσεως διά των σιδηροδρόμων.

Το πλήθος όθεν και αν διήρχοντο τους απεχαιρέτιζον προσαγορεύοντες αυτούς πάντοτε με το γλυκύ του αδελφού όνομα, και επωφελούντο της τελευταίας στιγμής, όπως δείξουν ως πλείστον την αγάπην ως προς τους απερχομένους.

Έκαστος των αιχμαλώτων έφερεν ανεξαιρέτως ενθύμιόν τι χαρισθέν εις αυτόν υπό των γνωρίμων του· τον Σελήμ συνώδευσεν η Παυλόφσκα μετά του πατρός της μέχρι της θαλάσσης και τον ενηγκαλίσθησαν και απεχωρίσθησαν απ' αυτού χύνοντες κρουνηδόν τα δάκρυα. Αλλ' η καλοζωία πάντων έληγεν αυτού εις την ακτήν. Αυτού εις την ακτήν υπεχρεούτο έκαστος αιχμάλωτος ν' αφήση ό, τι είχε ρωσικόν επάνω του, να ενδυθή τα πιναρά εκείνα ράκη, τα οποία έφερε τόσον καιρόν επί των πεδίων της μάχης, και ούτω, ημίγυμνοι και

ανυπόδητοι οι πλείστοι επεβιβάζοντο κατά εκατοντάδας και χιλιάδες επί των αναμενόντων ατμοπλοίων, στιβαζόμενοι ανηλεώς μέχρι και εντός αυτού του χώρου του προωρισμένου διά το έρμα. Και όταν έφθασαν εις την πρωτεύουσαν του Κράτους, τότε δη τότε εκαταράσθησαν την στιγμήν, καθ' ην προσεκλήθησαν να επιστρέψωσιν εις την γλυκειάν των πατρίδα!

Η επάνοδος των αιχμαλώτων εγένετο εν μέσω χειμώνι. Η Κωνσταντινούπολις ήτο τότε ακόμη κατακεκλυσμένη υπό των εκ Βουλγαρίας προσφύγων, οι οποίοι είχαν πλημμυρίσει παν δημόσιον κτίριον, ως και πλείστα όσα ιδιωτικά κονάκια. Και αυτά τα οθωμανικά τεμένη ετύγγανον κτήματα γυναικοπαίδων μέχρι των πυλώνων αυτών, και εντός των οδών ακόμη έβλεπε τις εσκηνωμένα τα άγρια εκείνα πλάσματα έτι αγριώτερα εξ απελπισίας.

Και λοιπόν οι απειροπληθείς εκείνοι αιχμάλωτοι που έμελλον να κατακλιθώσιν επιστρέψαντες; Περί τούτο ουδεμία φροντίς είχε ληθφή. Τα ατμόπλοια απεβίβαζον αυτούς κατά σμήνη επί της γεφύρας του Γαλατά ή επί των οχθών του Βοσπόρου, κακώς έχοντας εκ του φοβερού διάπλου, πεινώντας και ριγώντας. Οι συνοδεύσαντες αυτούς αξιωματικοί απήρχηντο άμα τη αποβάσει των εις το Σερασκεράτον, και οι μαχηταί της Πλεύνας, πλείονες των τεσσαράκοντα χιλιάδων, μετά τόσων άλλων συναιχμαλώτων, ύστερον από τόσην ευμάρειαν βίου εν τη χώρα του εχθρού των, ευρέθησαν αίφνης εκτεθειμένοι εις τον εκ πείνης και ψύχους θάνατον, κατέναντι των μεγαλοπρεπών βωμών και εστιών, υπέρ ων τοσάκις προεκινδύνευσαν.

- 'Όταν ενθυμούμαι, έλεγεν ο Σελήμ, ότι ύστερα από τόσους αγώνας και τόσα κατορθώματα, εμείς οι στρατιώται του Σουλτάνου καταδεχθήκαμε να παίρνωμεν ελεημοσύνην ως και από τους Εβραίους, ενώ οι λεπτοκαμωμένοι εφεντήδες, με τες μεταξωτές ομβρέλλες, με τα γάντια τους, επερνούσαν κ' έκαμναν πως δεν μας βλέπουν, ραγίζεται η καρδιά μου! Ο Θεός εσήκωσε το "μερχαμέτι" από πάνω από τον "ισλάμ"!

Μετ' ου πολύ η υπομονή των δυστυχών εκείνων πλασμάτων εξηντλήθη, η αυλή του Σερασκεράτου επολιορκήθη, και μυρίαί φωναί εξήτησαν τον από

τοσούτων ετών καθυστερούμενον τοις στρατιώταις μισθόν, μισθόν αίματος και ταλαιπωρίας, όπως δυνηθώσι να επανανακάμψωσιν έκαστος εις την εστίαν του. Αλλά - κατά την γνώμην του Σελήμ - δεν επερίσσευσε τίποτε από τας σπατάλας των μεγιστάνων, όπως πληρωθώσιν οι στρατιώται. Και επειδή ούτοι ήρχισαν να εγείρωσιν απέλπιδας ταραχάς ανά τας οδούς, ηναγκάσθησαν τέλος να τους περικλείουσιν εντός των αυλών των μεγάλων τζαμιών, και να τους παρέχωσιν εν ελεεινόν σιτηρέσιον, διαβαυκαλώντες αυτούς, ότι προσεχώς θα λάβωσι τα οφειλόμενα! Ο τυφοειδής πυρετός εδεκάτιζεν ήδη από πολλού τα πλήθη των προσφύγων, και οι δυστυχείς στρατιώται, συμπυκνωθέντες εντός των αυτών με τους νοσούντας περιβόλων, ήρχισαν ν' αποθνήσκωσι κατά εκατοντάδας. Η αστυνομία, φοβουμένη την δικαίαν των ανθρώπων τούτων αγανάκτησιν, προέβη εις το μέτρον ν' αφαιρέση απ' αυτών παν είδος όπλου, το οποίον τυχόν έφερον. Και ούτω λοιπόν, ενώ ο Σελήμ κατέκειτο υπό είδος τι σκηνης εντός του ψυχρού βορβόρου, σφόδρα πυρέσσων και μηδένα έχων τον βοηθήσοντα, ακούει νεανίσκον τινά εκ των της αστυνομίας απαιτούντα παρ' αυτού να τω εγχειρίση τον ρωσσικόν ακινάκην, ον έτυχε κρατών εις χείρας. Τον ακινάκην τούτον διά μυρίων προφυλάξεων κατώρθωσεν ο Σελήμ να φέρη μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Ήτο πολύτιμον ενθύμιον της αγαπητής αυτού Παυλόφσκας.

- Φαντάζεσαι, με είπε, τι εντύπωσιν με έκαμεν η αυθάδεια του παιδαριού. Δεν με έφθανεν ο φόβερός παροξυσμός, η φοβερή κατάστασις που ευρισκόμουν, ήλθε και αυτός να μου αιματώση την καρδιά μου. Δεν του παρέδωκα το όπλον και όταν εδοκίμασε να το πάρη με την βίαν, επετάχθηκα επάνου, τον έσφιξα από το καρύδι και τον εκύλισα μέσα στην λάσπη.

- Σκύλλε, του είπα, από του Σελήμ του "Γιούζμπασι" τα χέρια μήτε ο Μόσκοβος δεν αξιώθηκε να πάρη ένα όπλο!

Συνέπεια της απονενομημένης ταύτης πράξεως του δυστυχούς Σελήμ ήτο, ότι την εσπέραν εκείνην κακώς έχων απήχθη εις την αστυνομίαν, εδάρη

ανηλεώς, και αφηρέθη όχι μόνον τον ακινάκη, αλλά και τα δηλωτικά του αξιώματος αυτού σειράδια από του στρατιωτικού του μανδύου.

- Τι να σηκώνεις αυτά μέσα εις τους δρόμους και επαιτείς, τω είπον αυστηρώς διά να εντροπιάζης το "ντοβλέτι"; Στρατιώτης πλέον δεν είσαι πολύ ολιγώτερον αξιωματικός. Χάσου από εδώ πέρα!...

- Τώρα σ' ερωτώ, είπεν ο Σελήμ, αφού εξέθηκε ταύτα λεπτομερώς, ποιος φταίει εις αυτόν τον κόσμον, ο φονιάς ή ο σκοτωμένος; Γιατί με ήλθε μια φρικτή ιδέα στο κεφάλι, όταν μ' έλυσαν τα χέρια μου, και δεν θα ήτο καθόλου δύσκολον να τους ματοκυλίσω όλους επάνω στες βελουδένιες τες καρέκλες τους. Μα έζησα έως τότε δίκαια και τίμια και δεν ήθελα να λερωθή το όνομά μου. Έχεις γυναίκα και παιδιά στον τόπο σου, Σελήμ, είπα στον εαυτό μου, αν δεν σου μένη τίποτε, σώσε τους καν την καλή σου την υπόληψη. Και μ' έδωκεν ο Θεός υπομονή, και έσυρα το άρρωστο κουφάρι μου ακόμη δυο τρεις μήνας μέσα εις τους δρόμους της Πόλεως έως ότου έλυωσαν τα χιόνια κι άνοιξαν οι δρόμοι και ημπόρεσα να σουρμλισθώ να φθάσω γάλι - γάλι εις το σπίτι μου.

- Εις το σπίτι μου! επανέλαβεν ο Σελήμ μετά τινά σιγήν, και εμειδίασε το αλγεινόν, το έμπλεον πικρίας μειδιάμα αυτού. Έτσι θαρρούσα ο ταλαίπωρος, πως έρχομαι τουλάχιστον εις το σπίτι μου! Έρχομαι εις τα παιδιά μου, εις τη γυναίκα μου, να κυτταχθώ, να γιάνω, ν' αρχίσω πάλι την εργατική ζωή, αφού δεν ήταν γραφτό ν' αποθάνω ύστερ' από τόσα βάσανα... Το σπίτι μου! Πού είναι το σπιτάκι μου; Πού είναι η γυναικούλα μου, τα παιδάκια μου;

Όταν εμείς επροστατεύσαμε τον θρόνο του Σουλτάνου και την ύπαρξιν της βασιλείας, εκείθε από τα Βαλκάνια, οι εφέντηδες, που έμειναν να κυβερνούν τον τόπο, να τον υπερασπίζονται, ενώθησαν με τους Τσερκέζους και με τους Μουχατζήριδες, οπού έφευγαν από τη Βουλγαρία κ' επάτησαν χριστιανικά χωριά και σπίτια κ' εχάλασαν τόση ζωή, και άρπαξαν τόση περιουσία. Κάτι παλληκαριά θαρρούσαν πως εκάνανε! Όταν όμως έπεσεν η Πλεύνα κ' εχύθηκεν ο Μόσκοβος εδώθε από τα Βαλκάνια, τότε το ένοιωσαν πως έρχεται η κατάρα να τους φάγη, το ένοιωσαν πως θα τους έβγουν ξείδια

από τη μύτη τους τα κακουργήματα που είχαν κάνει, κι αφήκανε τα σπίτια τους εις τ' ανοιχτά, κ' εγκρημνίσθησαν εις την Πόλι διά να γλυτώσουν τη ζωή τους. Ο πατέρας μου δεν έζη τότε πλέον, τον έφαγε το ρακί που έπινε. Θεός σχωρέσ' τον! Η γυναίκα του είχε πουλήσει από πρωτότερα όλα τα κτήματά μας, άμα έμεινε νοικοκυρά μονάχη, κ' επήρε τον παρά κ' επήγε κ' επανδρεύθηκε στην Πόλι. Το μετρικό που έπεφτε σε μένανε - εξήντα χιλιάδες γρόσια - το έβαλεν ο "μούφτης" εις το διάφορο, να μείνουν εις τα παιδιά μου, αν τύχη και δεν έλθω. Μα κοντά στο ξερό το ξύλο καίεται και το χλωρό, κ' η καϋμένη η γυναίκα μου - βλέπεις την άφηκ' αβοήθητη διά να βοηθήσω το ντοβλέτι! - σαν έμαθε πως έρχεται ο Μόσκοβος, εσμίχθηκε κ' εκείνη με τες άλλες οικογένειες κ' έφυγε στην Πόλι.

Το τι συνέβηκε κατόπι το συμπαιρένεις εύκολα. Οι Χριστιανοί, όσοι ήσαν μέσα εις τα βουνά φευγάτοι, άμα έμαθαν πως έφυγαν οι Τούρκοι, εγύρισαν οπίσω κ' έδωκαν στα σπίτια μας φωτιά, για την εκδίκησι. Οι Τούρκοι που εφεύγανε μέσα εις τον χειμώνα, έμειναν οι μισοί πριν φθάσουν εις την Πόλι, και όταν επήγαν εκεί πέρα, πολλοί πολλοί δεν επερίσσευσαν διά να γυρίσουν οπίσω. Η πείνα, το κρύο και η λοιμική, μ' ωρφάνεψαν εκεί από τα παιδιά κι από τη γυναίκα μου! Και απομάξας τα δάκρυά του ο Σελήμ: - Μπροστά εις τον θρόνον του Σουλτάνου, ανέκραξε, που τον εμπροστάτευσα τόσες φορές με τη ζωή μου, ξεψύχησαν τρία παιδιά και μια γυναίκα, πριν έλθω το "ετζέλι" τους, και αυτά ήταν δικά μου... ήταν το μόνο που μου έμεινεν εις αυτόν τον κόσμο!...

Ο τάλας έκλινε την κεφαλήν επί του στήθους αλγεινή κατήφεια συνεσκότισε την ωχρότητα του αγαθού αυτού προσώπου. Συσπάσας δε μετ' ολίγον τας οφρύς και ανατιναχθείς εκ της θέσεώς του:

- Ας έλθω τώρα, είπε, όποιος επλάσθη από τον Θεό με καρδιά στα στήθη, ας έλθω να τον κατηγορήση τον Σελήμ διά τα φρονήματά του! Εσήκωσ' ο Θεός το "μερχαμέτι" του απ' αυτόν τον τόπο, διά τις κακίες των εφέντηδων και των αγάδων. Και έκαμε τη χώρα μας "κισμέτι" της Ρουσσίας, διά την καλωσύνη και

τη φρονιμάδα της. Δεν το παρατηρείς τάχα και συ ο ίδιος; Πού είναι τα Σιλίστρια; πού η Ερζεγοβίνη; πού η Σερβία; πού η Βουλγαρία; Παντού ενικήσαμε και παντού εχάσαμε! Γι' αυτό δεν θέλω πλέον να ηξεύρω τίποτε. Ολίγα χρόνια που μ' εχάρισεν ακόμη ο Θεός, είναι κισμέτι μου και είναι δίκαιο να τα ζήσω πλέον όπως μου αρέσει. Πώς μου αρέσει να ζήσω; Αυτό από κανένα δεν το έκρυψα να συ το βλέπεις; Μόνον τα αίτια δεν θέλουν να γνωρίσουν, και δι' αυτό με παίρνουν δι' ανόητον, και ίσως ίσως θα με πάρουν διά κακόν και διά λιποτάκτην, όταν ακούσουν ότι ο Σελήμ ο εκατόνταρχος επήγε με το Μόσκοβο.

- Αυτό κανείς δεν θα τολμήση να το ειπή, σε βεβαιώ, του είπα. Τώρα οπού έμαθα εγώ την ιστορία σου κανείς δεν θα το ειπή. Είσαι γενναίος άνθρωπος, Σελήμ - Αγά! Και είσαι πολύ αδικημένος!

- Ο Θεός να σε πολυχρονά χαρούμενο κ' ευτυχισμένο! είπεν ο πτωχός από καρδιάς κ' έσφιγξε την χείρα μου. Ελάφρυνεν η καρδιά μου σήμερα. Ο Θεός να σε τ' ανταποδώση. Δεν εγνώρισα ποτέ τόσον μεγάλην ηδονή μέσα εις την δυστυχίαν! Μόνον αυτό θα σε παρακαλέσω, πολύ σε το παρακαλώ: 'Αμα διαβάσεις εις τις γαζέττες πως έρχονται οι Ρούσσοι πάλι, να με μηνύσης, όσο έχεις γρήγορα. Φτερά θα κάμω, σε βεβαιώ, διά να ενωθώ μαζί των.

- Θα υπάγω κατ' αυτάς εις την Πρωτεύουσαν, οπόθε ελπίζω να επιστρέψω μετά ένα, το πολύ δύο μήνας, τω είπον. Τότε θα έλθω να σε ιδώ επίτηδες και να σε ειπώ τι πρέπει να περιμένωμεν αυτόν τον χειμώνα. Το βέβαιον είναι ότι τα πράγματα κρυφοβράζουν πάλιν εις την Βουλγαρία η Ρωσσία δεν θέλει τον ηγεμόνα της, και πολύ πιθανόν να εύρη πάλιν αφορμήν να περάση εκ νέου τον Δούναβιν.

- Αμήν! να δώση ο Θεός! ανεφώνησεν ο Τούρκος υψώσας προς τους ουρανούς τα όμματα.

Μετά τινας έτι παρηγόρους διαβεβαιώσεις απεχαιρέτησα τον Μοσκόβ - Σελήμ εγκαρδίως και ανηρχόμενην από της Καϊνάρτζας σύννους. Περίεργον ψυχολογικόν τραύμα, έλεγον κατ' εμαυτόν, εν τω ανθρώπω τούτω, αι

κακοπάθειαι του οποίου υπερβαίνουν πάσαν γνωστήν αφήγησιν περί καρτερίας και αντοχής των Τούρκων στρατιωτών. Φύσει γενναίος και φιλόσοφος, αλλά σκαιώς παρεγνωρισμένος υπό του πατρός αυτού, ερρίφθη εις τον πόλεμον άμα ηνδρώθη, επιλήσμων όχι μόνον της εν τω χαρεμίω θηλυπρεπούς αυτού αγωγής, αλλά και της ατυχούς εκείνης μητρός, ήτις τόσω τρυφερώς τον ηγάπησεν, ώστε δεν ηδυνήθη να επιζήση μετά τον χωρισμόν αυτού τον αιφνίδιον. Παράδοξος και η πλάνη των γονέων ως προς τα φρονήματα και τα αισθήματα των τέκνων των. Προσηλωμένοι εις την εξωτερικήν ομοιότητα μόνον, έκριναν αμφότεροι προληπτικώς ο πατήρ ίδια εγένετο αίτιος διά τούτο της προρρίζου καταστροφής του οίκου του. Αληθώς ειπείν, ο Σελήμ συνήνου εν εαυτώ παν ό, τι καλόν και αγαθόν υπήρχε μεμερισμένον εν τη ιδιοσυγκρασία των γονέων αυτού· το απτόητον και ανδρικόν του χαρακτήρος, η φιλοτιμία και υπερηφάνεια αυτού τι άλλο ήσαν ειμή αι αρεταί του πατρός του; Αλλ' ενώ τας αρετάς ταύτας διέφθειρεν εν τη ψυχή του γέροντος μόνη η σκαιότης του πνεύματος, το απανθρώπως σκληρόν, το ασυνέτως αυστηρόν αυτού ήθος, ο Σελήμ, κληρονομήσας προς ταις αρεταίς εκείναις το πράον ήθος, την φυσικήν σύνεσιν, την υπομονήν, την αγαθότητα της καρδιάς, εγένετο προσωπικότης επιβαλλούσα το σέβας και την εκτίμησιν.

Κωμική ιδιοτροπία της φύσεως μοι εφάινετο ότι ο πολεμικός, ο μεγαλόψυχος Σελήμ, εκληρονόμησε παρά της ηπίας και ειρηνικής αυτού μητρός όχι μόνον την εν τισιν εξαίρετον της καρδιάς αδυναμίαν, αλλά και έκτακτόν τινα ζωηρότητα φαντασίας εξυπηρετικήν της αδυναμίας εκείνης. Ο Σελήμ εδημιούργησεν εαυτώ ρωσσικόν εν τη ελληνική εκείνη χώρα βίον, διότι η ζωηρά αυτού φαντασία, δεκαζομένη υπό της ρωσσικής αδυναμίας, συνεπλήρου τας ελλείψεις του βίου εκείνου ούτως, ώστε να αίρεται προ των οφθαλμών αυτού τον κωμικόν δι' ημάς τους άλλους και γελοίον, ακριβώς όπως η αγαθή εκείνη χανούμισσα έπλαττεν εν εαυτή κατά φαντασίαν θήλυ τέκνον ενδύουσα και βάφουσα τον ανδρικότατον Σελήμ ως θυγάτριον.

Τοιουτρόπως καθ' όλον το διάστημα της οδοῦ ἐνησχολούμην ἀνευρίσκων ἐν τῷ χαρακτήρι τοῦ Σελήμ ἐν πρὸς ἐν τὰ ψυχολογικά αὐτοῦ στοιχεῖα προϋπάρξαντα ἤδη χωριστά ἐντὸς τῶν ἀντιθέτων φύσεων τῶν γονέων τοῦ. Ὅτι ὁ ἐθνικός ἐγωισμός, ὁ φανατισμός τῆς θρησκείας ὄχι μόνον ἐξηφανίσθη ἀνεπιστρεπτί ἐκ τῆς συνηδείσεως τοῦ ἀπὸ τοιούτων γονέων γεννηθέντος, ἀλλὰ καὶ εἰς φρονήματα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα εἶχε μεταπέσει, μοι ἐφαίνετο ἀφ' ἐαυτοῦ ἐννοούμενον. Ὑστερον ἀπὸ τὰς θυσίας ὅσας προσέφερεν ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας, καὶ ὕστερον ἀπὸ τὰ φρικτὰ ψυχικά τραύματα ὅσα ἔλαβε παρά τῶν ἐδικῶν τοῦ ἀπέναντι αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὑπερανθρώπων θυσιῶν, πάσα ἠθικὴ πρὸς αὐτοὺς ὑποχρέωσις τοῦ φίλου μου μοι ἐφαίνετο διὰ παντός ἐξωφλημένη. Ἐπειτα ἐσκεπτόμην καὶ ἐν ἄλλο πρᾶγμα.

Πολλάκις ἤκουσα νὰ λέγεται παρά τῶν ἡμετέρων, ὅτι οἱ Τούρκοι οὐδέποτε ἐθεώρησαν τὰς ἐν Ἑυρώπῃ κτήσεις τοῦ οθωμανικοῦ κράτους ὡς πραγματικῶς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσας. Τουναντίον πιστεύουσι καὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι πατρὶς αὐτῶν φυσικὴ εἶναι ἡ "Κόκκινη Μηλιά", καὶ ὅτι, τῆς ὥρας ἐπιστάσης, ἅπαντες συν γυναιξὶ καὶ τέκνοις θα διαβῶσιν ἀθορύβως καὶ ἀπαθῶς τὸν Βόσπορον, ἐπιστρέφοντες ἡμῖν εὐλαβῶς ὡς ἱεράν παρακαταθήκην τὰς κλείδας τοῦ Βυζαντίου. Καὶ ναι μὲν εἰς τὴν ἀληθῶς βυζαντινὴν ταύτην ἐλπίδα ἡ πραγματικὴ ἱστορία ἀντιτάσσει μακρὰν σειρὰν περιφανῶν ὑπερανθρώπων, ἀπεγνωσμένων, θηριωδῶν ἀγῶνων, δι' ὧν οἱ Τούρκοι βῆμα πρὸς βῆμα διημφισβήτησαν κατὰ πάσαν εἰσβολὴν ἢ ἐπανάστασιν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους αὐτῶν ἐν Ἑυρώπῃ. Ἀλλὰ μήπως ὁ Σελήμ δὲν τοῦπέδειξεν; Πρὸς τι ὠφέλησαν τάχα τόσαι νίκαι καὶ τόσα κατορθώματα τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων; Μήπως ὁ, τι ἦτο διὰ νὰ γίνῃ δὲν ἐγίνε πάλιν; Ἀφ' οὗτο ἡ χαλυβδίνη τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως χεὶρ συνέσεισε τὸ ἐν Ἑυρώπῃ κράτος τοῦ Σουλτάνου, ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸ ρήγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ φραγῶσι καὶ συγκολληθῶσι μήτε διὰ τοῦ ἀφθόνου αἵματος, μήτε διὰ τῶν ἀπείρων σωμάτων, ὅσα οἱ πιστοὶ προθύμως διαθέτουσι πρὸς τούτο.

Μία μετά την άλλην εξέπεσαν, το Μαυροβούνιον, η Σερβία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία αυτή, η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη. Πανταχού σχεδόν οι αγαθοί Τούρκοι επολέμησαν νικώντας και υποτάσσοντες και κατακτώντες εκ νέου τας χώρας ταύτας, και όμως πάντοτε είδον εαυτούς εκβεβλημένους των ιδίων αυτών κτήσεων υπό της παρεμβαινούσης Ευρώπης, και μάλιστα της Ρωσσίας.

Τι παράξενον λοιπόν, εάν άνθρωπος ως ο Μοσκόβ - Σελήμ, αισθάνεται ως επιστάσαν πλέον την ειμαρμένην εκείνην ώραν, καθ' ην ο Καλίφης χρεωστέϊ να μεταφέρει τον θρόνον του εις Δαμασκόν ή εις Βαγδάτην;

'Ότε τον απελθόντα Σεπτέμβριον επανήλθον εκ της πρωτεύουσης εις την υποδιοίκησιν Β., είχε συντελεσθή πλέον υπό των Βουλγάρων το πραξικόπημα της του Βάττεμπεργ εκθρονίσεως. Πολλοί τινες συνήχθησαν άμα τη αφίξει μου εις το κατάλυμά μου διά ν' ακούσωσι σχετικάς ειδήσεις από ευρωπαϊκών εφημερίδων, ας υπέθετον ότι θα είχαν αναγνώσει, αφού εις τον εγχώριον τύπον δεν επέτρεπο η δημοσίευσις τοιούτων. Μεταξύ των προσελθόντων ήτο και ο δημαρχιακός ιατρός, ισχνός νέος, διδάκτωρ του εθνικού Πανεπιστημίου, άπληστος καινοθήρας και θερμός πολιτειολόγος. 'Ότε ανεκοίνωσα αυτό την ιστορίαν του Σελήμ, πριν ή απέλθω εις την πρωτεύουσαν, ανεφώνησε μετά της εμφύτου αυτό ζωηρότητος.

- Είναι όλοι τους demoralises, φίλε μου, όλοι τους. Ο συγχρωτισμός προς τους ξένους τους αφήρησε πλέον τον φανατισμόν. Εις τον πρώτον εν τω μέλλοντι κτύπον θα το πράξουν όλοι όπως ο Σελήμ. Κανείς δεν θα υπακούση εις τον Σουλτάνον, όλοι θ' αυτομολήσωσι προς τους εναντίους.

Επαναβλέπων τώρα τον ιατρόν μετά τα εν Βουλγαρία γεγονότα:

- Αύριον πρωί πρωί, τω είπον, σε προσφέρω έναν καφέν παρά τανάματα της εγχωρίου Κασταλίας.

- Ποιος θα μας τον ψήση; ηρώτησεν εκείνος απορών.

- Ο Μοσκόβ - Σελήμ, βέβαια. Δεν πιστεύω να ανεχώρησε ακόμη διά την Ρωσσίαν ναύλον δεν έχει "τεσκερέν" δεν του δίδουν περιμένει λοιπόν να τω

φέρω ειδήσεις περί της αφίξεως των Ρώσων, και θα περιμένη πολύν καιρόν ακόμη.

- Ω! τον άθλιον! είπε τότε ο ιατρός μετ' οίκτου. Τον επήραν κάτι ανόητοι εις τον λαιμό τους.

- Πώς; είπον εγώ.

- 'Αμα ηκούσθη το πραξικόπημα των Βουλγάρων, είπεν, επήγαν και τον διεβεβαίωσαν ότι ήλθαν οι Ρώσσοι. Την άλλην την ημέρα μ' έστειλεν η Δημαρχία να τον επισκεφτώ - τον ευρήκα ημίπληκτον! βεβαίως το έπαθε από την υπερβολικήν χαρά του.

Τη επαύριον, ολίγον αργά, μετέβημεν αμφοτέροι προς επίσκεψίν του. Εύρομεν αυτόν κείμενον εντός του σκοτεινού οικίσκου του επί τετριμμένης ψάθου. Το συμπαθητικόν εκείνο πρόσωπόν του κατέστη σχεδόν αγνώριστον. Αι ωχραί αυτού σάρκες εφάινοντο τώρα έτι μάλλον εξωδηκυίαι και χαλαραί. Αγρία τις σκυθρωπότης εδέσποζεν αυτού, γιγνομένη έτι μάλλον επαισθητή ένεκα της προς τα δεξιά διαδρομής του στόματος και του ετέρου των μεγάλων αυτού οφθαλμών. Η χειρ και το σκέλος αυτού το δεξιόν κατέστησαν δυσκίνητα, ως είπεν ο ιατρός· μετά την σημερινήν όμως εξέτασιν επείθετο ότι το κακόν θα παρέλθη ταύτην την φοράν· τόσω βελτιωμένην εύρισκε την κατάσταιν του νοσούντος.

Ο δύστηνος Σελήμ, ότε με είδεν ενώπιόν του, εδοκίμασε να μειδιάση το αλησμόνητον εκείνο μελαγχολικόν μειδιάμά του· το σώμα μου ανετριχίασε. Τόσω αποτροπαίως αγρία απέβη η όψις του, ως εκ της νοσηράς αλλοιώσεως των χαρακτηριστικών του! Δάκρυα ανέβησαν εις του οφθαλμούς μου, και ότε ο Σελήμ τα παρετήρησεν, ήρχισε να κλαίη ως παιδίον, κρύψας το πρόσωπον εντός της χειρός του. Εκάθησα παρ' αυτό, έλαβον την χείρα του εντός της ιδικής μου και:

- Τι έχεις, τω είπον, αγαθέ μου φίλε! Περαστικά να τα κάμη ο Θεός!

Ο Σελήμ μέχρι της στιγμής εκείνης δεν επρόφερε λέξιν· ερραγίσθη δε τώρα η καρδιά μου, ότε ήκουσα την ισχνήν άλλως τε και κλαυθμηράν φωνήν

του, ακουομένην ούτω, ως να εξήρχετο εκ τάφου τινός κειμένου υπό την ψίαθόν του.

- Δόξα τω Θεώ! είπεν ο δυστυχής στένων με βλέπεις τι έχω!

- Δεν είναι τίποτε, τω είπον. Ο δόκτωρ εφέντης με διαβεβαιώνει ότι το κακόν επέρασε πλέον και θα γίνης καλά μετ' ολίγον. Αλλά πώς σου ήλθε λοιπόν τοιαύτη συμφορά; Πώς έβλαψες τον εαυτόν σου; Τόσην πάλιν χαρά, έτσι στα χαμένα, γίνεται; Ο γιατρός με λέγει πως το έπαθες από την χαράν σου!

- Μην το λέγεις αυτό! εκλαυθήρισεν ο νοσών με αποδοκιμαστικήν χειρονομίαν. 'Αμποτε να ήτο χαρά!... Εμένα μ' έγγραψεν ο Θεός ν' αποθάνω από την λύπη μου!... Αλήθεια, κ' εγώ ενόμιζα πως θα χαρώ... μα δε γίνεται.

Και συγκεντρώσας τας ασθενείς αυτού δυνάμεις, εξηκολούθησεν ο Τούρκος λαλών με την κλαυθμηρώς εκλείπουσαν φωνήν του με το αλγεινώς μελαγχολικόν αυτού βλέμμα προσηλωμένον επί των οφθαλμών μου:

- Ο πατέρας μου και η μητέρα μου ήσαν ισλάμ... Εγώ κι όλοι οι οσμανλήδες κτήμα του Σουλτάνου... Το αίμα καμμιά φορά νερό γίνεται;... Πώς ν' αρνηθώ το αίμα μου!... Να προδώσω τον αφέντη μου!... Να πάγω με τους Ρούσσους!... Αυτή η φοβερή ιδέα μ' εβασάνισε μια νύχτα, όλη νύχτα... Μια νύχτα, όλη νύχτα επάλευεν ο νους με την καρδιά μου... Επάνω στα ξημερώματα... από την λύπην μου, από τη συλλογή μου, μ' αποφάνηκε..

Τα βλέμματα του ιατρού εκπεπληγμένα συνηντήθησαν μετά των ειδικών μου ουχ ήττον εκπεπληγμένου. 'Ότε ο Σελήμ ανέκτησε δυνάμεις:

- Αλλά τι ανάγκη, λοιπόν, ευλογημένε, τω είπον, τι ανάγκη να συλλογίζεσαι τόσον! Δεν έβλεπες την δουλειάν σου.

- Οι Ρούσσοι ήλθαν πάλιν εις την Βουλγαρία! είπεν εκείνος φιλοτίμως δεν το έμαθες ακόμη;

- Ω! τους ψεύτας, τους κακούργους! ανεφώνησα τότε, ολίγον έλειψε να καταστρέψουν την ζωήν ενός ανθρώπου. Δεν σε υπεσχέθην εγώ να σε φέρω τας μόνας αληθινάς ειδήσεις; Μάθε λοιπόν από εμένα, φίλε μου, ότι ούτε ήλθε, ούτε θα ξαναέλθη πλέον Ρώσσοι εις την χώραν του Σουλτάνου.

- Αν αγαπάς τον Θεός σου! ανεφώνησεν έξαλλος, πλην οδυνηρώς ο Τούρκος. Αλήθεια, δεν ήλθαν; Έλα να σε φιλήσω! Οι οφθαλμοί του ήστραψαν απαισίως. - Ας αγαπάς τον Θεό σου! Δεν θα έλθουν πλέον;

Ο ιατρός παρεμβάς αίφνης μεταξύ ημών με απώθησεν αποτόμως από της κλίνης του νοσούντος, αποταθείς δε προς αυτόν σοβαρώς:

- Φίλε μου, τω είπεν, έχεις ανάγκην ησυχίας άφησε τους Ρώσσους να κουρεύονται και κύτταξε την υγείαν σου!

Ασυνάρτητοι τινές λέξεις του Σελήμ έφθασαν μέχρις ημών την επιφώνησιν: Αλλάχ! Αλλάχ! την ηκουσα διακεκριμένως.

Ότε ο γιατρός ηγέρθη από της στρώμνης του νοσούντος και με ητένισεν, είχε το πρόσωπον λευκόν ως πανίον και τους οφθαλμούς διεσταλμένους εκ φρίκης.

- Πάγει, εψέλλισε με τρέμοντα χείλη. Τον εσκότωσε η χαρά του!...

Δευτέρα προσβολή της νόσου έθηκε πέρας εις τας βασάνους του γηραιού στρατιώτου, και: ο Τούρκος έμεινε Τούρκος.